

PÉTER LÁSZLÓ

Írók, költők Szegeden a szabadságharc forгатagában

A reformkort és az 1848-i forradalmat egyaránt jellemzi, mennyi író t választottak meg júniusban országszerte a július 5-én megnyíló első magyar népképviselési országgyűlésbe. Az írók ugyan nem oly tágra értem, mint Szinnyei József és Gulyás Pál lexikona, de mégis ide értem a szűkebben szépírókon kívül azokat, akiket a korok literátornak ítéltek. Ahogyan az *Új magyar irodalmi lexikon* is mindig a saját kora szerint minősítette íróknak őket. A képviselők névjegyzékéből¹ az alábbiak szerepelnek az *Új magyar irodalmi lexikon*ban:

Besze János	(1811–1892)	Esztergom
Bocsor István	(1807–1885)	Enying (Veszprém vm.)
Császár Ferenc	(1807–1858)	Versec
Csernátorny Lajos	(1823–1901)	Nagyigmánd (Komárom vm.)
5 Deák Ferenc	(1803–1876)	Szentgrót (Zala vm.)
Eötvös József	(1813–1871)	Mezőkövesd (Borsod vm.)
Fábián Gábor	(1795–1877)	Világos (Arad vm.)
Gorove István	(1819–1881)	Orczyfalva (Temes vm.)
Görgey Artúr	(1818–1916)	Dédes (Borsod vm.)
Gyergyai Ferenc	(1799–1874)	Kolozsvár
Horváth Mihály	(1809–1878)	Pápa
Hunfalvy Pál	(1810–1891)	Szepesszombat (Szepes vm.)
Irányi Dániel	(1822–1892)	Pest
Irínyi József	(1822–1859)	Hosszúpályi (Bihar vm.)
15 Kazinczy Gábor	(1818–1864)	Sátoraljaiújhegy (Zemplén vm.)
Kemény Zsigmond	(1814–1875)	Remete (Kővárvidék, Alsó-Fehér vm.)
Klapka György	(1820–1892)	Szirmabesenyő (Borsod vm.)
Kossuth Lajos	(1802–1894)	Pest, Belváros
Madarász József	(1814–1915)	Sárkeresztúr (Fejér vm.)
Mészáros Lázár	(1796–1858)	Baja
Pálffy János	(1804–1857)	Údvarhelyszék
Palóczy László	(1783–1861)	Miskolc
Pap Endre	(1817–1851)	Szatmárnémeti
Perczel Miklós	(1812–1904)	Kölesd (Tolna vm.)
25 Pompéry János	(1819–1884)	Túrkeve (Jászkuun kerület)
Puky Miklós	(1806–1887)	Nagyfüged (Heves vm.)

¹ Az 1848/49. évi népképviselési országgyűlés. Szerk. Beér János. Bp., 1954. 881–889. – Csizmadia Andor: A magyar választási rendszer 1848–1849-ben (Az első népképviselési választások). Bp., 1963. 261–310.

	<i>Pulszky Ferenc</i>	(1814–1897)	<i>Szécsény (Nógrád vm.)</i>
	<i>Riskó Ignác</i>	(1813–1890)	<i>Nagykároly (Szatmár vm.)</i>
	<i>Somogyi Antal</i>	(1811–1885)	<i>Tápé (Csongrád vm.)</i>
30	<i>Szacsvay Imre</i>	(1818–1849)	<i>Nagyvárad</i>
	<i>Szász Károly</i>	(1798–1853)	<i>Vízakna (Alsó-Fehér vm.)</i>
	<i>Szemere Bertalan</i>	(1812–1869)	<i>Miskolc</i>
	<i>Tanárky Gedeon</i>	(1815–1887)	<i>Nagykőrös</i>
	<i>Táncsics Mihály</i>	(1799–1884)	<i>Siklós (Baranya vm.)</i>
35	<i>Teleki Domokos</i>	(1810–1876)	<i>Küküllő vm.</i>
	<i>Teleki László</i>	(1810–1861)	<i>Abony (Pest-Pilis-Solt vm.)</i>
	<i>Tóth Lőrinc</i>	(1814–1903)	<i>Komárom</i>
	<i>Trefort Agoston</i>	(1817–1888)	<i>Pest, Terézváros</i>
	<i>Vörösmarty Mihály</i>	(1800–1855)	<i>Bácsalmás (Bács-Bodrog vm.)</i>
40	<i>Vukovics Sebő</i>	(1811–1872)	<i>Kisbecskerek (Temes vm.)</i>
41	<i>Zichy Antal</i>	(1823–1898)	<i>Zurány (Moson vm.)</i>

Közülük később többen lemondtak mandátumukról. Így már ősszel elhagyta az országot Eötvös József és Trefort Ágost; 1849 januárjában lemondott Bocsor István. Teleki László párizsi követ lett; Görgey Artúr, Klapka György, Mészáros Lázár, Perczel Miklós a honvédseregben harcolt, tehát nem vett részt az országgyűlés munkájában. Nem követte a Házat 1849 elején Debrecenbe Deák Ferenc, Teleki Domokos, Tóth Lőrinc. Voltak viszont, akik nem országgyűlési képviselőként, hanem főrendiházi tagként, kormánytisztviselőként, a hivatalos lap szerkesztőjeként, országgyűlési gyorsíróként vagy egyéb okból velük tartottak még utóbb Szegeden is:

42	<i>Ábrányi Emil</i>	(1820–1850)
	<i>Bajza József</i>	(1804–1858)
	<i>Degré Alajos</i>	(1819–1896)
45	<i>Egressy Gábor</i>	(1808–1866)
	<i>Fényes Elek</i>	(1807–1876)
	<i>Gyurits Antal</i>	(1819–1892)
	<i>Gyurmán Adolf</i>	(1813–1869)
	<i>Jókai Mór</i>	(1825–1904)
50	<i>Jósika Miklós</i>	(1794–1865)
	<i>Jósika Júlia</i>	(1822–1893)
52	<i>Kuthy Lajos</i>	(1813–1864)

Degré Alajos szegedi deák, nemzetőr kapitány

A francia eredetű bánási familia fia 1836-tól a szegedi *kegyes iskola* 1792–1850 közt működő főiskolai rangú liceumának, kétéves bölcsészeti tanfolyamának volt hallgatója. Emlékezésében szegedi korszakának jellemzésére a reformkornak az ifjúságot is átható lázát, tenni vágyását idézte föl. Pestre, Kassára, Nagyváradra akartak menni, mert hírt vették az ottani ifjúsági megmozdulásoknak. Gruber József (1788–1873) igazgató hűtötte le lelkesedésüket: „Van- az uraknak pénzök utazni? – tette föl a rideg kérdést.

Mindenki arcáról leolvasható volt a felelet: nekem ugyan nincs. – Na, hát maradjanak békén, s látogassák szorgalommal az előadásokat.² Degré is csak itteni tanulmányának befejeztével ment át Váradra jogot hallgatni. 1848. augusztus első napjaiban a Földváry Lajos vezette nemzetőr zászlóalj 4. századának (novembertől Károlyi István huszárezredének) kapitányaként került vissza egy napra, egy éjszakára diákkorának városába. Pestről Szolnokra vasúton mentek, ott öt napig gyakorlatoztatták őket, majd gőzhajón jöttek le Szegedre.

„Szegeden lelkesen és vendégszeretõn fogadtak; amint a Városház téren³ fel valánk állítva, nagy sokaság vett körül. A sokaságból egyszerre kiválik egy kegyesrendi pap; magas, szikár, beteges kinézésû, felém tart, megölel örömkönnyeektõl ragyogó szemekkel; engem a hála és boldogság érzése fogott el, megismertem Tóth Józsefet, az én mélyen tisztelt és szeretett hajdani természettanatómat. Az Isten áldja meg, jó ember, jó hazafi, mint ezen derék rend legtöbb tagja.

A szegediek igaz magyar szívvvel, õsi vendégszeretettel fogadtak; kevesen voltunk, hogy minden gazdának jusson egy vitéz, hát majd széjjelszedtek. Egy éjt töltöttünk Szegeden, de az egész zászlóalj összesen ezalatt nem aludt annyit, amennyit valami kifáradt vadász a fa árnyékában aludni képes. Lakoma, tánc, zene folyt mindenfelé. Reggel, midõn hajóra szálltunk, minden legény mellét kis bokréta díszítette. A szegedi vígság behatása alatt utaztunk lefelé, s harci dalaink messze vidékre betöltötték a síkföldet.⁴ Óbecsén rakodtak ki. Degré végigküzdötte a szabadságharcot, elszenvedte a megtorlást.

Emlékezéseiben elmesélte a diákkorában hallott szegedi adomának elsõ változatát. Fõhõse a történelmi nevezetességû múemlék, a Kárász-ház építtetője, Kárász Benõ (1792–1874), Csongrád vármegye 1838–1843 közti alispánja, 1848-i és 1861–1868 közti fõispánja. Másik szereplõje gróf Forgách János (1787–1841), Csongrád vármegye fõispánja. Degré így adta elõ az adomát:

„Szegeden nem volt megyeház,⁵ s így közgyûlés sem, a politikából többet nem tudtunk, mint azt, hogy Klauzál Gábor híres szónok, de nem hallottuk soha, s hogy Kárász az alispán; ez utóbbit csakis azon ötletbõl, hogy egy adoma keringett róla, tudniillik Forgách fõispánnal elég barátságosan viszonyban volt, történt, hogy együtt sétáltak a Tisza-parton, gyönyörködve a halászok munkáiban. Egyik halász hálóját kihúzva a fickándozó halakat szedegette elõ. Forgách – valószínûleg azon indulatból, hogy sétáló társát sértse – megjegyezte a halra: Ejnye, beh hitvány kárász! (Egy neme a tiszai halnak.) Kárász pedig rögtön visszavágott: Biz azt minden dibdáb forgácsnál meg lehetne sütni. Ez tette õt elõtünk nevezetessé, na meg igen nagy sarokháza volt a fõtérén.⁶

²Degré Alajos: Visszaemlékezéseim. Bp., 1983. 54.

³A mai Széchenyi és Klauzál tér együtt. Csak 1872-tõl választotta ketté a Kiss Dávid-ház és az ennek magasságában épült többi. Vö. Péter László: Szeged utcanevei. Szeged, 1974. 238–239, 326–327.

⁴Degré: i. m. 216.

⁵A török alóli fõszabadulás után, 1723-tól Szeged volt Csongrád vármegye székhelye; az 1964-ben lebontott 17. századi múemlék, az ún. Török ház vagy Demján-ház (Oskola u. 6.) lett a megyeháza. Az 1730-as években Károlyi Sándor a birtokához tartozó Szegvárt tette meg megyeszékhelyül, és kastélyát ajánlotta fõl megyeházának. Csak 1878-ban lett Szentes a megyeszékhely.

⁶Uo. 54.

Amikor a Degrénél fiatalabb Kassai Vidor (1840–1928), a későbbi jeles színművész gyerekként hallotta ugyanezt az adomát, már nem emlegethették Forgách Jánost, hiszen rég halott volt. A folklór törvénye szerint a nevek cserélődnek, az anekdota marad:

„Volt Szegeden még 48-ban egy kövér csizmadiamester, nemes ember, név szerint Harcsa.

Szintúgy volt itt egy gazdag földesúr, név szerint Kárász.

Harcsa uram már jómódban és nyugalomban élt, s noha a nemességnek akkor már fuccs volt (s ez bánthatta is), mindazonáltal nagyon önérzetes ember lehetett, amint azonnal kivilágosodik.

Harcsa uram sétálgatott potrohával az utcán, s ihol jön vele szemben Kárász földesúr, és megszólítja:

– Hogy van, Harcsa polgártársam és barátom?

– Köszönöm, kutya bajom, tele a hasam kárással.

Így nyilatkozott meg Harcsa uramban az egyenlőség, testvériség, szabadság.⁷

Az országgyűlés Szegeden

Az országgyűlés Budavár visszavétele (1849. máj. 21.) után még visszatért a fővárosba, de üléseit július 2-ig elnapolta. A képviselők szétszóródtak, hazatértek családjukhoz. A hadi helyzet rosszabbodása miatt azonban a kormány június 29-én úgy döntött, hogy székhelyét Szegedre helyezi át. Kossuth Szegednek a hadműveletekben is fontos szerepet szánt, és ide hívta össze az országgyűlést is. Mikszáth Kálmán írta Jókai-életrajzában: „Az országgyűlés tagjai a határozathoz képest mindamelletl összegyűlekeztek a szünet után Pesten, de Kossuth nem titkolta, hogy egy napra se biztosíthatja őket arról, hogy a muszka itt nem terem, az pedig nem respektálja az immunitást. A képviselők erre, megbeszélés szerint, Szegednek kezdték fordítani a kocsirudat, hová nemsokára a kormány is követte őket.⁸”

Szegedre jött Besze János, Gorove István, Horváth Mihály, Hunfalvy Pál, Irányi Dániel, Irinyi József, Kemény Zsigmond, Madarász József, Pálffy János, Palóczy László, Somogyi Antal, Szacs vay Imre, Szemere Bertalan, Táncsics Mihály, Vörösmarty Mihály, Vukovics Sebő. Kivülük nem biztos, de valószínű, hogy itt volt Császár Ferenc, Csernátony Lajos, Kazinczy Gábor, Pap Endre, Perczel Miklós, Pompéry János, Puky Miklós, Riskó Ignác, Szász Károly, Tanárky Gedeon, Zichy Antal.

Kossuth július 9-én még Ceglédre írt Bemnek Erdélybe, de válaszáat már Szegedre kérte. Kecskeméti időzés után 12-én érkezett Szegedre. Számára Kárász Benő ajánlott föl újonnan, 1845-ben épült házában lakást, a kormányzóelnöki hivatal részére pedig házának melléképületét. Később e célra még egy közeli másik házat is kiürítettek. A képviselőket a Palánkban, Rókuson, Alsó- és Felsővároson magánházakban helyezték el. A bankjegysajtót a várkapornában. A Zsótér-házba telepítették a hadügyminisztériumot. Az országgyűlés részére a városháza helyiségeit bocsátották rendelkezésre: az üléseket a közgyűlési teremben tartották. Később az Országos Kegyelmi Főtörvényszék ülését a főjegyzői hivatalban tartotta.⁹

⁷Kassai Vidor emlékezései. Bp. 1940. 75.

⁸Mikszáth Kálmán: Jókai Mór élete és kora. Bp., 1960. 1: 168.

⁹Habermann Gusztáv: Az újszegedi löportárrobbanás, 1849. Somogyi-könyvtári Műhely, 1980. 112.

Szilágyi Sándor, akinek könyvecskéje csodálatos, riportkönyvszerű gyorsasággal, már 1849 őszén Pesten, Heckenast Gusztáv kiadásában megjelent (a 2. kiadás december 15-én, a harmadik 1850. február 15-én kelt), Kossuth érkezéséről azt írta: „az ottani lelkesült nép fényes fáklyás zenével fogadta”. „A nagy szabadságtért fáklyatenger s annak vöröslő fénye lepte el, míg a mély csenden át Kossuth szózata, mint orkán, áthangzott.”¹¹

Tovább is a Horváth Mihálytól „nemzetietlennek” bélyegzett¹² mű íróját, Szilágyi Sándort idézem: „Beszédének két főpontja volt; hogy hadi műkődések [értsd: műkődésük] centrumává Szegedet választják, s ezért hiszi, hogy Európa szabadsága Szegedről sugárzand ki; és hogy ha találtatnék olly nyomorú, ki a hazát leigázni s diktatori hatalomra vergődni erő[]ködnék, azt önmaga gyilkolná meg.

Mindenki átérté, hogy e ponttal Görgeire célzott. Eljenzést ez ép[p]en azért nem kapott, de igen sokaktól halk zúgást.

Ennyire tisztelte Görgeit még ez időben mindenki, hogy még az annyi népszerűséggel bíró Kossuthnak is a gyanúsítást vagy nyíltan föl nem lépést hibául rótták fel.”¹³

Az idézet érzékelteti, hogy a szabadságharc végnapjaiban az ellenség túlerejét még a vezetőik kölcsönös vádaskodásai is növelték. Szilágyi szerint: „Szegeden a kormány nem hogy megtért, a múltakon nem hogy okult volna, civódásait ott is folytatá, s mi bosszantóbbá teszi, bűvösdi játékát nagyobb.”¹⁴

Am Horváth Mihály sem hallgatta el kritikáját, amikor Kossuth szegedi fogadtatásáról írt. A lelkes szegedi nép – jegyezte föl ő is – örömrivalgással kísérte a Kárász-házba a megérkezőt. „Estve fáklyatengerrel jelent meg a nagy téren szállása előtt, s egy szónok¹⁵ lelkes szavakban üdvözlé őt a polgárság nevében.

Kossuth erre válaszolva ismét egyikét mondá el azon fellengző beszédeinek, melyek hatásukat soha sem téveszték el a nép szívében.” „Mennél kétségbeejtőbb állapotban volt a haza, annál ábrándosabb reményeket nyilvánított tolla s nyelve.” „Görgey nevét nem említé ugyan beszédében, de a hallgatók nagy része teljesen megérté a célzatot, s megdöbbsent annak hallására.”¹⁶ Július 21-én ült össze a városi széképületben, azaz a városházán az országgyűlés.¹⁷ „Az idő komor vala, mint az emberek kedélye – írta Szilágyi Sándor. – A kormány naponként jobban veszté népszerűségét, nem a titkolásért, mellyel tetteit elburkolá; nem az intrigákért, mellyeket a tömeg csak sejtett, de nem tudott; nem azért, mert tudva volt, hogy politikája az országgyűlés előtt is titok: hanem, mert tettei, rendeletei kedvező eredményt nem mutatának.”¹⁸

„Végre a várva várt első alsóházi ülés megnyílt. Rendes elnök¹⁹ helyett Palóczy, az ősz becsületes férfiú mint korelnök nyitá meg. Üdvözölte a képviselőket.

¹⁰L. 3. jegyzet.

¹¹Szilágyi Sándor: A magyar forradalom végnapjai 1849. július elsője után. Pest, 1850.³ 25.

¹²Horváth Mihály: Magyarország függetlenségi harcának története 1848 és 1849-ben. Genf, 1863. 3: 369.

¹³Szilágyi: i. h.

¹⁴Uo. 29.

¹⁵Dáni Ferenc (1816–1883) nemzetőr százados; később Szeged főispánja.

¹⁶Horváth Mihály: i. m. 323.

¹⁷Beér: i. m. 93–97., 861–879.

¹⁸Szilágyi: i. m. 48.

¹⁹Pázmándy Dénes (1816–1856) már Debrecenbe sem követte az országgyűlést, hanem Pesten maradt; 1849 márciusában megfosztották mandátumától, sőt letartóztatták, de később szabadon bocsátották.

Utána Szemere, egy dandy könnyűségével, szétnéz a rendeken, s szónokolni kezd.”

Szemere Bertalan ekkor miniszterelnök és belügyminiszter. Szilágyinak idézett jellemzése, a látszat ellenére, korántsem rosszálló: „Szemerének ez nap tartott beszéde szónoki ritka tehetségének fényes bizonyosága. Annyi könnyűséggel, oly kerekdeden, s a legkényesebb pontokat oly beburkolva mondta el, hogy a legavatottabb is elbámult.” „A nemzetnek – úgymond – három ohajtása van.” Első az osztrák-orosz seregek legyőzése. Második: a föllázadt nemzetiségek lecsöndesítése, megbékítése. Rokonszenvvel szólt a románokról, szerbekről. „Megfoghatatlan vakság azon népek részéről az, hogy azon dinasztia ármányai által engedik magukat fellázíttatni, mely őket elnyomta; de még nagyobb lelketlenség vezéreik részéről, hogy némileg, ha nem is egyenesen, ép[p]en azon dinasztia érdekében használják fel a népek [értsd: népük] erejét, melytől származik a nép minden szenvedése.”²⁰ A magyar szabadságharc harmadik célja: ismerje el Európa a nemzet függetlenségét.

A július 21-i ülés után a képviselők zárt üléseket, Szilágyi szerint „titkos konferenciákat” tartottak a nemzetiségi kérdés megvitatására. „Alig van kérdés, mely oly heves ellenzékre talált volna, mint ép[p]en ez. A 180 jelen levő képviselők közül legalább 50 ellenszólt, nagyrészt ugyanazok, kik ezelőtt az ellenzékét képezték.” Kossuth már egy héttel előbb, 14-én Bălcescuval *Kibékülési tervet (Projet de pacifiatioint)* írt alá. Kossuth 16-án így tudósította Bemet:

„Bolexes²¹ és Bolliak,²² oláhországi emigráns urak, ajánlatot tettek oláh legiót alakítani.

Elfogadtam az elvet, detaille-ok²³ végett altábornagy úrhoz utalám őket.

Ajánlom őket. A dolog igen fontos. Ha ön Oláhországba nyomulna (mit igen szeretnék), e zászlóalj az avantgarde-ot²⁴ képezhetné. A következmény fölszámíthatatlan volna.”²⁵

Öt nap „konferencia” után a képviselők elhatározták, hogy nyílt ülésben megadják a nemzetiségeknek az egyenjogúságot:

„E forradalom által, úgy mondák, a magyarnak uralmát akarák megalapítani, s íme, ők magok rátérének, hogy egy foederatív szisztémán alapuló birodalomná változzék a magyar.

Való marad: nemzetiségnek nemzetiséget elnyomni nem szabad. Tetteért az ezt tevő rendszeren bűnhődni szokott.”²⁶

Erre az ülésre július 28-án került sor. „Ez volt finaleja a nagyszerű drámának!”²⁷ A törvényjavaslatot Szemere Bertalan dolgozta ki, és ő terjesztette a Ház elé.²⁸ Szilágyi ezt a beszédét is közli. Szemere abból indult ki, hogy a magyar forradalom három alap-

²⁰ Szilágyi: i. m. 50.

²¹ Nicolae Bălcescu (1819–1852) történész, az 1848-i havasalföldi forradalom vezetője. 1849 után Franciaországba, majd Itáliába emigrált.

²² Cezar Bolliac (1813–1881) költő és publicista, a havasalföldi forradalom másik vezetője.

²³ Helyesen: détalok; részletek.

²⁴ előőrsöt, előcsapatot.

²⁵ Szilágyi: i. m. 43.

²⁶ Uo. 73.

²⁷ Uo. 81.

²⁸ Vö. Ruzsoly József: Az 1849. évi szegedi nemzetiségi törvény létrejöttéről. = R. J.: Alkotmány és hagyomány. Szeged, 1997. 117–123.

eszmén nyugszik: a parlamentáris kormányformán, a polgárok jogegyenlőségén és „a nemzetiségek és népiségek szabad kifejlődésén”. A törvényt így sürgette: „hadd lássa a világ, hogy mi a legújabb forradalmak életjeleit jól ismerjük, hogy míg a régi forradalmak csak a szabadságot kívánták és nyerték meg, mi értjük az új történet új forradalmait, és hogy mi nemcsak a szabadságot adjuk meg a polgároknak, de megadjuk a népeknek saját nemzetiségüket is.”²⁹

Horváth Mihály is nagy fontosságú törvénynek ítélte: „csak egy hibája volt, az, hogy nem az 1848-i márciusban alkottatott...”³⁰ Hozzátette: „E nemzetiségi törvénytől nem kisebb dicsőségére válik a szegedi képviselőháznak egy másik, amavval egy napon s egyhangúlag megalkotott törvénye, az, mely a zsidóknak a keresztényekkel mindenben egyenlő polgári s politikai jogokat biztosít.”³¹

A közfigyelmet megosztotta két másik esemény. Az egyik Répásy Mihály (1800–1849) honvéd tábornok váratlan halála: kolerában hunyt el. A Belvárosi temetőben Kossuth búcsúztatta. Degré Alajos a halálhírt véve szeretettel emlékezett meg róla: „Mennyire fájlaltam, sajnáltam őt, a kedélyes, derék, öreg huszárt, kit az ágyúgolyók megkíméltek, s a járvány áldozatául esett. Később hányszor felsóhajtottam: »Milyen jól járt, nem érte meg a leggyászosabb napot, s elkerülte a bakó kezét.«”³²

A másik még nagyobb riadalmat keltett: délelőtt 9 óra tájt fölrobbant az újszegedi Zsótér-raktárban fölhalmozott lőszer. Mintegy nyolcszázan estek áldozatul. Tisztázatlan maradt, gondatlanság vagy szabotázs idézte-e elő a balesetet.³³ A robbanás mértékét jellemzi, hogy durranását Csongrádon és Orosházán is hallották! Lélektani hatására és hadászati jelentőségére Jókai így emlékezett: „A helyzet kétségbeesett voltát még fokozta az újszegedi puskaporraktár felrobbanása. Ezzel az utolsó lőporkészlet megsemmisült.”³⁴

Haynau közben veszés gyorsasággal közeledett Szeged felé. A július 30-i haditanács úgy döntött, föladja Szegedet, és a kormány meg az országgyűlés költözzék Nagyváradra és Aradra.

Vörösmarty és Bajza

Jámbor Pál (1821–1897) jankováci [jánoshalmi] plébános, Hiador néven népszerű költő, 1848-ban föllépett képviselőjelöltnek a [bács]almási kerületben. Röpiratot adott ki, amelyben a népet fölvilágosította, hogy most szabadon választhatja meg országgyűlési követét akár a nemesi rendből, akár a népből. „Huszonnyolc éves valék – írta emlékezésében 1881-ben –, és képviselőjelölt! Rostrum³⁵ előttem, és lant a kezemben. Remény csillaga az égen, szabadság hajnala a földön.”³⁶ Ellenjelöltje Latinovics Mór

²⁹ Uo. 83–84. Vö. Ruzsoly József: Három borsodi örökhangyó. Miskolc, 1992. 90–97.

³⁰ Horváth Mihály: i. m. 359.

³¹ Uo. 360.

³² Degré: i. m. 276.

³³ Habermann Gusztáv: i. h.

³⁴ Jókai Mór–Bródy Sándor–Rákosi Viktor: Ezernyolcszáznegyvennyolc. Az 1848/49-iki magyar szabadságharc története képekben. Bp., 1898. 296.

³⁵ Szószék.

³⁶ Vörösmarty Mihály. Szerk. Lukácsy Sándor – Balassa László. Bp., 1955. 415.

[bács]borsodi földbirtokos volt. Bácsalmás és Kunbaja Latinovics, Jankovác, Mélykút és Tataháza Hiador híve volt. Jankovácról negyven zászló alatt vonultak az almási szavazóhelyre papjuk választói. Idézem ismét őt:

„Végre megkezdődött a választás, de alig tartott tíz percig, midőn egy hang elkiáltja: »Éljen Kossuth Lajos!«

Dörgő visszhang felelt rá, és mintegy varázsütésre a szavazási rend fölbomlott, a két párt összeülekezett, és szünni nem akaró éljenek követelték a szavazás bezárását.

– Van-e tíz választó, ki a szavazás folytatását kívánja? – kérdezé az elnök.

– Senki!

– A törvény nevében tehát kijelentem, hogy az almási kerület képviselője Kossuth Lajos!

Az egész néhány perc műve volt. Egy név varázsa – és oda lett a két párt, a röpirat, a főispáni nimbusz, a megyei tekintély és annyi kokárda.”³⁷

A tizenkét tagú küldöttségben, amely a megbízólevelet fölvitte Budára Kossuth Lajos pénzügyminiszternek, ott volt Jámbor Pál is. Kossuth szívélyesen fogadta őket, megköszönte a mandátumot, de mivel már több kerületben hasonlóképpen meg volt választva, nem fogadhatta el. S megkérdezte a küldöttséget, kit fognak most megválasztani?

– Akit a miniszter úr ajánl.

„– Én Vörösmartyt ajánlom.

Az ország költőjéről ő gondoskodott, az ország minisztere.”

Így nem lett a bácsalmási kerület képviselője Jámbor Pál; így lett Vörösmarty Mihály.³⁸

Gyulai Pál szerint Vörösmarty a Ház leghallgatagabb tagja volt, akár Newton az angol parlamentnek.³⁹ Az 1840-es évek elején Bajza Józsefnek afféle albérlője volt; nála is kosztolt. Bajza 1838-ban feleségül vette Csajághy Juliannát. 1841-ben Bajzánét meglátogatta húga, Csajághy Laura. Így találkozott Vörösmarty és Csajághy Laura; 1843. május 9-én kötöttek házasságot.

A két házaspár 1849. január 10-én együtt érkezett Debrecenbe. A Csapó utca – amint Vachott Sándorné emlékezett 1890-ben – azon a válságos télen a magyar írók utcája lett: „nemcsak Vörösmartyék és mi, de Petőfiék, Jókaiék, Bulyovszkyék, Kemény Zsigmond báró, Sárosi Gyula, s ha jól emlékszem, még Vas Gerebenék is ugyanazon utcában laktak”.⁴⁰

A sógorok – immár asszonyok nélkül – július 2-án együtt hagyták el Pestet. Cegléd-ről július 4-én Bajza még azt írta feleségének: „Még nem tudjuk, hová megyünk. Kossuth maga is itt van, még nem ment Kecskemétre. Majd megírjuk, hol leszünk.”⁴¹ A többes szám Vörösmartyt is jelenti. Föltűnő, hogy Bajza ekkori leveleiben név szerint nem említi sógorát. Nyilván a „konspiráció” végett. Ezért is írta alá később Kovács Vince, majd Balla József, Borsodi József néven, s ezért szólította feleségét hűgának... Nagykovács, Kecskeméten át Szentesre mentek. Július 17-én ezt írta feleségének:

³⁷ Uo. 416.

³⁸ Vö. Trencsény Károly: Vörösmarty Mihály bácsalmási képviselője. Történeti Évkönyv, 1900. 16. k. 4. sz. – Nagy[szentpéteri] Géza: Adalék Vörösmarty 48-as szerepléséhez. = Acta Historiae Litterarum Hungaricarum, Szeged, 1961. 1: 21–24.

³⁹ Gyulai Pál: Vörösmarty életrajza. Pest, 1864. 201.

⁴⁰ A 34. jegyzetben i. m. 428–429.

⁴¹ [If.] Bajza József: Bajza József családi levelei. Irodalomtörténeti Közlemények, 1908. 456.

„Mi 19-20-án Szegedre megyünk, mert 21-dikén megnyitattik az országgyűlés. Ott maradunk-e aztán, vagy ide visszajövünk, vagy Aradra megyünk, nem bizonyos. Szegeden alig lehet megmaradni. Ott hemzseg a sok menekvő. Szállást és étket alig kapni.

Szentesen Tóth sógornak egy rokonára akadtunk, Dobos nevű ref. prédikátorra. Szíves öregeMBER. Hívott szállásra is, de már akkor fogadtunk. Szállásért bútorral 15 pengő forintot fizetünk egy hónapra. Ebédre gyakran el vagyunk híva, rendesen pedig Horvát országgyűlési követnél ebédelünk. Fényes Elek is itt van és Erdélyi [János?] s néhány ismerős.”

A nevek írásában pontatlan volt Bajza. Dobosy Mihály (1870–1853) literátus pap Göttingában tanult; 1808-tól Vajszlón, 1813-tól Szentesen volt lelkész. Tóth sógorról közelebbit nem tudok. Vörösmarty országgyűlési képviselőtársa, Horváth Ferenc (1818–1883) ügyvéd és városi jegyző volt, mielőtt a város követévé választották.⁴²

A helyismereti-topográfiai irodalomban elterjedt, és későbbi hivatkozásokban tovább vándorolt az a hibás adat, hogy Bajza Horváth Boldizsár képviselőnél érkezett.⁴³ Horvát Boldizsár (1822–1898) valóban szintén tagja volt az 1848–49-i országgyűlésnek, csak hogy szülővárosának, Szombathelynek képviselőjeként, és semmi köze sem volt Szenteshez, tán soha nem is járt ott. (Legfőbb igazságügyi miniszter korában, a kiigyezés után, 1867–1871 közt.)

Az is ebből a levélrészletből öröklődő félreértés, hogy Bajza ekkor a tudós Kis Bálint (1772–1853) református lelkésznel lakott.⁴⁴ E hiedelemnek magam is áldozatul estem.⁴⁵ Valójában Kis Bálint közvetítetett számukra szállást; hiszen ő aligha kért volna pénzt Vörösmartytól! Kis Bálint parókiája csak afféle „poste restante” célt szolgálhatott: Bajza ide kérte feleségétől a választ. „Leveledet – írta ugyanitt – csak Szentesre utasítsd illy cím alatt: Kovács Vincze úrnak Szentesen Kis Bálint ref. lelkész és esperes úrnál. Intézkedni fogok, hogy ha tovább megyünk is, megkaphassam.”⁴⁶

Július 21-én már Szegeden voltak. Bajza 27-én így tudósította feleségét: „Szentesről valami 7–8 nap előtt mentünk el.” „Ha leveledet Szentesre utasítod Kis Bálint ref. esperes úrhoz, megkapom...”⁴⁷ Mindössze tíz napig tartózkodtak itt: 31-én már tovább mentek Aradra.⁴⁸

Másfél év múlva, 1850. december 27-én Vörösmarty Baracskáról röviden így foglalta össze a történeteket Újfalvy Sándorhoz írt levelében: „A végső hadjárat idején én lementem Szegedig s onnan Aradra. Ott láttam az általános felfordulást s bekövetkezését annak, amit én oly régen, de fájdalom! minden siker nélkül megjósoltam.”⁴⁹

⁴²[Labádi Lajos] L. L.: Horváth Ferenc. = Szentesi életrajzi évfordulók. Szerk. és írta Bodrits István és Labádi Lajos. Szentes, 1988. 27–28.

⁴³A magyar irodalom helyi hagyományai. Szerk. Vargha Balázs. Bp., 1955. 67. – Erős Zoltán: Magyar irodalmi helynevek A-tól Z-ig. Bp., 1995. 450.

⁴⁴Vö. Kis Bálint: A Békés-Bánati református egyházmegye története (1836). Békéscsaba-Szeged, 1992.

⁴⁵Péter László: Csongrád megye irodalmi öröksége. Szegedi Műhely, 1993–94. 7. (De én már Vörösmartyról is szóltam.)

⁴⁶Irodalomtörténeti Közlemények, 1908. 457.

⁴⁷Uo.

⁴⁸Szücsi József: Bajza József. Bp., 1914. 440.

⁴⁹34. j. 418.

Sem Bajzának, sem Vörösmartynak nem voltak Szegeden ismerősei. Vörösmarty ifjúkori barátja, Maróthy István (1799–1845) már nem élt.⁵⁰ De ismerte szegedi képviselőtársait, Osztróvszky Józsefet (1818–1899) és Rengey Ferdinándot (1808–1858). Osztróvszky 1889-ben Szabó Mihály (1825–1903) tanítóképző intézeti igazgatójának a szegedi nyelvjárást taglaló, meglehetősen kezdetleges művéből kiindulva megírta Vörösmartyval kapcsolatos emlékeit. Elsősorban az *ő-zés* szépségét, változatosságát dicsérte barátjának az irodalmi és köznyelv „szertelen” *e-zésével* szemben, de a szegedi népnyelvnek másik, sajátos alakitani, igeragozási sajátosságának értékére is fölhevítva figyelmét. Erre így emlékezett:

„1849-ben Vörösmartynak (a debreceni persze Veresmartynak mondja) beszéltem erről, s ő is teljesen osztozott véleményemben.

De még mást is közöltem vele, ami rendkívül meglepte. Elmondtam ugyanis neki, hogy a szegedi dialektus igerhajtogatás tekintetében gazdagabb a magyar irodalmi nyelvnél. Azzal cáfolják ugyan a szegedi embört, hogy: *azt mondi, hogy nem adja, inkább a sárba tapodi* e helyett: *azt mondja, hogy nem adja, inkább a sárba tapodja*. – Vörösmarty, aki ezt még nem hallotta, mosolyogva kérdezte:

– És csakugyan így beszélnek Szegeden?

– Igen – feleltem –, a nép így beszél, és pedig szerintem igen helyesen. Mert ne gondold ám, hogy a szegedi embőr nem ismeri a *mondja, adja, tapodja* sat.[öbbi] igéket, csakhogy a kellő helyen, ti. a parancsoló mód 3-ik személyére alkalmazza, például: *Mondja kend mög annak az embörnek, hogy oda nē adja, hanem inkább tapodja a sárba*. Ellenben a jelen idő 3-ik személyére: *mondi, adi, tapodi, kapi, parancsoli* sat. kifejezésekkel él, míg az ország többi részeiben – néhány község kivételével Abaújban, ahol mint hallottam, éppen úgy hajtogatnak, mint nálunk – s az irodalmi nyelv is a jelen időt is parancsoló móddal fejezi ki, ami minden esetre nyelvszegénységről tanúskodik.

Vörösmarty komoly arccal hallgatta beszédemet, s midőn bevégeztem, lelkesülve kiáltott föl: Józsi öcsém, hiszen ez egy elveszett nemzeti kincsnek újra megtalálása; s az érdem Szeged népeé, nem azért, mert hogy azt fölfödözte, hanem: hogy megőrizte a végenyészettől; mert hiszen kétségtelen, hogy a nyelvet nem külön maga csinálta, hanem örökségképp vette át őseitől, és így kétségtelen az is, hogy az volt a valódi és általános ősmagyar nyelv, amelyet ma is beszél; s míg annak legszebb hangzású részét és gazdagságát idegen nyelvfajok szomszédságába települt magyar törzsgazataink elvesztették, a szegedi nép megőrizte. Mert hát igaza volt Csathó Pálnak, midőn azt írta, hogy: nem a tudósok csinálták a nyelvet, hanem a nép alkotta azt.

– No – úgymond –, ha Isten éltet, és ebből a mostani nagy bajunkból szerencsésen kimenekülünk, legelső dolgom lesz erről, amiről most beszélünk, vagyis a szegedi nép nyelvéről, értekezést írni, s azt a tudományos Akadémiának betérjeszteni.

Ez volt a szándéka Vörösmartynak, de nem volt ideje beteljesítenie. A világosi katasztrófa után elborul a lelke, csak hattyúdalát, *A vén cigányt* írta meg. Azután elköltözött testileg örökre, nagy szellemének örök kincseit hagyva mi reánk.⁵¹

A mai nyelvtudomány is lehetségesnek tartja, hogy az írásbeliségből a 17. század végéről megismert *adi, mondi, láti* alak ősmagyar fejlemény; de lehet viszonylag újabb is:

⁵⁰Bálint Sándor: Maróthy István orvos, Vörösmarty diákkori barátja. = B. S.: A hagyomány szolgálatában. Bp., 1981. 131–138. – Péter László: A Maróthyak. = P. L.: A szerette Város. Bp., 1986. 166–173.

⁵¹Bálint Sándor: Vörösmarty és a szegedi népnyelv. = B. S.: i. m. 139–141.

analógiás alakulás a palatális hangrendű igék megfelelő alakjainak (*nézi, kéri*) hatására. A 17. században Kassa környékén, a közelmúltban Abaújban, Zemplénben, Somogyban, Baranyában is használt formák ezek. Benkő Loránd az Alföldön, tehát Szegeden is hallható ilyen alakokat a török utáni telepítésekkel magyarázza. „Nemzeti nyelvünkben az *adja, látja*-féle formák kizárólagosak.”⁵²

Jókai Újszegeden

Ákár Mikszáth Kálmánnak, Móricz Zsigmondnak, éppúgy Jókainak is kötetre valót tenne ki szegedi tárgyú írása. Első szegedi látogatásának története ellentmondásos. Többször emlékezett arra, hogy Kossuthnak Rózsa Sándor (1813–1878) számára adott amnesztiáját ő hozta el a híres-hírhedt betyárhoz, de már Mikszáth kiderítette, hogy ez a romantikusan kiszínezett história merő költészet: Jókai nem találkozott Rózsa Sándorral.

„Jókai nagyra volt ezzel a megbízatással, átadta, úgymond, a menlevelet a zsványkirálynak, és beszélt hozzá annak ezentúli magasztos hivatásáról, de az csak a pipáját szította, ásítózott, és azt kérdezte: Kitül kapja ő majd a kapitányi lénungot?”

Pompásan írja le e találkozást, és színesen jellemzi Rózsa Sándort memoárszerző munkájában, *Az én életem regényében*, elfeledkezve, hogy egy jelentése lehet valahol, melyet 1848. október 31-én reggel fél nyolckor az állítólagos találkozás után Félegyházáról intézett Kossuthhoz, és melyben tudatja a »Teljes hatalmú országos biztos úrral«, hogy küldetésének csak részben felelhetett meg, mert Rózsa Sándorral nem bírt találkozni, minél fogva a bocsánathirdető levelet egyik emberének, Lukácsy Károlynak adta át.

Ily csodálatos módon veszett el nála a valóság a fantáziában.⁵³

Mikszáth közölte is a történetet hitelesítő jelentés szövegét. „Rózsa Sándor amnesztiáját kézbesítettem – írta még frissen Jókai. – Eljárásom kissé divergált a vett utasítástól, de a körülmények, úgy hiszem, igazolandják. A kérdéses hadnagy jelen nem léteben a bocsánathirdető levelet Lukácsy Károly első őrmesternek adtam át, mint ki ez ügyben maga legtöbbet fáradozott, azon utasítással: hogy rögtön keresse föl Rózsa Sándort, s a kérdéses föltételeket tudtára adva rögtön indítsa meg már 280-ra szaporodott csapatjával rendeltetési helyére...”

Móra Ferenc is csak arról ír, hogy Jókai 1848 nyarán járt először „határunkban”; tehát nem a városban. Ő is rámutat a Jókai írásaiban található ellentmondásokra: „Hol félegyházi buckák, hol tiszai füzések szerepelnek bennük...” Az amnesztia kétes eredményre utalva állapította meg: „A kalandos kísérletből a szabadságharcnak nem lett semmi haszna, ellenben évtizedek múlva alighanem ez a romantikus út szépült a *Mire megvénülünk* nádasaivá.”⁵⁴

Ahogy Mikszáth írta, Jókai a kiadójától, Heckenast Gusztávtól kapott útravalóul száz forint „végkielégítést” és egy tanácsot: oda igyekezzék, ahol a nagy urak vannak, ott nem éri semmi baj. „Ez idő szerint pedig Szegeden voltak a nagy urak, a kormány

⁵² Benkő Loránd: Magyar nyelvjárástörténet. Bp., 1957. 103–104.

⁵³ Mikszáth: i. m. 147.

⁵⁴ Móra Ferenc: Elkallódott riportok. Napok, holdak, elmúlt csillagok. Bp. 1958. 379.

és országgyűlés tagjai, grófok és bárók, sőt még Gertrudis királyné⁵⁵ is megérkezett Kőrösi Sándorné barátnéjával, nem akarván sokáig magára hagyni ifjú férjét.⁵⁶ Hadd folytassam Mikszáth szavaival:

„Szeged annyira tele volt idegenekkel, hogy nem mindenkinek jutott lakás. Jókai meg a nagy urak is a gyékényes szekereken háltak, melyek a nagy piacot⁵⁷ és a többi teket ellepték. Emberemlékezet óta nem volt olyan forgalom Szegeden. Pedig a forradalom alatt ugyancsak tele van a város nyalka úrfi honvédtisztekkel. »Csata van valahol!« – mondták gúnyosan a civisek, és többnyire kisült másnap-harmadnap, hogy csata volt valahol a környéken. Ez egyszer azonban civil urak és nagyúri dámák sáskányi sokasága nyüzsgött az utcákon, s elfoglalt minden zigzugot a városban, úgyhogy az élelmiszerekben is beállott a drágaság. Degré Alajos huszárkapitány följegyzése szerint egy forint volt a leves a két szegedi vendéglőben, három forint egy peccsenye, de a főpincér még azt is megkérdezte, hogy milyen pénzzel fizet az illető, mert a Kossuthbankó már abba kezdte hagyni a járását.⁵⁸

Július 28-án, az újszegedi lőportár fölrobbanásakor Jókai élete is veszélybe került. Most Mórának adom vissza a szót: „Házak dőltek össze, a Tisza kicsapott a medréből, kőzapor és véres emberi tagok hullottak át a Tiszán innét eső városra. Nyolcszáz halottja volt a katasztrófának – a költőnek pedig, aki a lőpormagazintól néhány lépésnyire búzavirágot szedegettet, egy haja szála se görbült.

– Isten vigyázott rám az ő angyalaival – mondja egyik kései tárcájában, *A látható Istenben* –, azóta vagyok én fatalista, azóta hiszek a szellemvilágban, azóta hiszem, hogy követ és védelmez valami jó szellem.⁵⁹

Ennek a hatalmas élménynek emlékét őrzi Jókai elbeszélése, a *Katonadolog*, a magyar lélekjelenlét és kötelességtudás finom humorral átszőtt, szellemes ábrázolása. Szarka Peti huszárkaplár löszert hozott a raktárba. Kezében az érte kapott elismervény, s hogy ezt betegye a megbízással kapott szép piros bőrtárcába, ceruzáját a fogai közé szorította. Ebben a szempillantásban a robbanás földobta a levegőbe, onnan le a Tiszába. Éppen egy gőzhajó kerekei alá került; elkapta az egyik keréklapátot, az föl emelte, ott talált egy szűk lyukat, oda bebújt. Szárazat érzett a lába alatt, fölállt, megtámaszkodott, és kifújta magát. „A plajbász most is ott a szájában keresztül téve, ahogy írni akart vele, hanem a piros bugyelláris már vissza volt dugva a keblébe. Ezt valószínűleg azalatt dugta oda vissza, míg a levegőben repült, hogy el ne veszítse.”

Hitelesnek bizonyult Jókainak egy másik különös emléke, amelyet szintén többször megírt, először egy évvel élménye után, 1850-ben, *Egy bujdosó naplója* című sorozatának *Az eltűnt leányok* című fejezetében. *Emléksorok* címmel ugyancsak az idő tájt papírra vetett, a cenzúrától megsemmisített, de kéziratból 1980-ban [!] kiadott művéből idézem:

„Szegeden lehete látni a Bocskai-huszárok között egy szép fiatal barna lyánt, hajdú lyán volt, már akkor őrmesteri rangot viselt, a szőregi csatában elesett, egy golyó szíven ment keresztül, ott maradt a sáncon fekvé. Maga az osztrák tábornok is megállt

⁵⁵ Jókainé Laborfalvi Róza.

⁵⁶ Mikszáth: i. m. 169.

⁵⁷ L. a 3. jegyzetet.

⁵⁸ Mikszáth: i. h.

⁵⁹ Móra Ferenc: i. m. 379–360.

holttesténél, amikor arra ment.⁶⁰ Azt, hogy a hajdú lány elesett, Jókai csak később, bizonyára Aradon hallotta azoktól, akik az augusztus 5-i szőregi csata után oda menekültek. *Az eltiúnt leányok*ban így szolt róla:

„Szeged alatt a csata után, mikor a győztes tábornok végiglovagolt a holtak mezején, szemei egy szép halotton akadtak meg.

A Bocskai-huszárok egyenruhája volt rajta, kardja ki sem volt még húzva, a golyó éppen szívén ment keresztül. Finom kis kezei imára voltak összetéve, úgy halt meg fájdalmatlan arccal.

A tábornok elgondolkozva állt meg fölötte: „Szegény gyermek, mily ifjú volt” – mondá kísérelőjének. És a kísérelő alig tudott megválni a halottól...⁶¹

A katonalány történetének hitelességét ezúttal más forrás is bizonyítja. Vlagyimir Zelenyeckij cári őrnagy 1858-ban vetette papírra emlékeit a szőregi csatáról. Tapintatos körülírással, költői szavakkal írt az esetelekről. A szigorú és büszke arcú halottak közt, úgymond, látott „törekenyebb áldozatokat is”: „Hosszú hajuk, finom vonásaik, melyeken nem látszott a bajusz nyoma sem, s formáik kerekdedége elárulta: ezek a lények annak a nemnek képviselői, amely egyáltalán nem a harci életformára született. Korábban is hallottuk már, hogy a magyar hadseregben hölgyek is harcolnak, most megbizonyosodhattunk: ez a hír igaz. Sok magyar tiszt menyasszonya és húga követte a vőlegényét, a testvérbátyját a háborúba, huszáruniformist öltött, és a felkelők sorai-ban szolgált. Közülük igen sokan letek tragikus véget.”⁶²

Erdei Gyula kutatásai kiderítették, hogy az elesett hajdú lány minden bizonnyal a hajdúszováti Szalóki Zsuzsanna (1831–1849) volt. 1849. március 29-én Gál Lajos néven avatták az 52. zászlóalj honvédjévé.⁶³

Jókai Szegedről feleségével menekült tovább. A fegyverletétel után Tardonán húzta meg magát karácsonyig, amikorra Laborfalvi Róza „komáromi menlevelet” szerzett számára, és visszatérhetett Pestre.

Szegeden még sokszor megfordult ezután. Az 1879-i nagy árvízről cikksorozatot írt. Itt volt 1883-ban a Város újjáépítését berekesztő „királynapok” alkalmával a színház, a Somogyi-könyvtár megnyitása. (Ekkori aláírását a könyvtár első vendégkönyve őrzi.) 1849-ből datálódott barátsága Kemény Nándor (1815–1895) városi rendőr alkapitánnyal. Kemény 49-ben honvédtiszt volt, Kossuth főbiztosa, amiért Világos után csak ügyessége és német nyelvtudása mentette meg a bitótól. Az 1860-as években a Szegedi Híradó munkatársaként küzdött az önkényuralom ellen. Egy ízben ő kerítette kézre Rózsa Sándort. Felesége, Keménydnyé Drucker Irma (1838–1912) a szegedi nőnevelés jeles úttörője volt. Levelezését Jókaival unokaöccse, Drucker János tette közzé 1942-ben. Valahányszor az író Szegedre jött, Keménydnyéknél szállt meg. Utoljára 1891-ben.⁶⁴

⁶⁰ Jókai Mór: *Elbeszélések* (1850). Szerk. Gyórfy Miklós. Bp., 1989. 2/B: 237.

⁶¹ Jókai: i. m. 71.

⁶² Zelenyeckij, Vlagyimir: *A szegedi csata. Közzétette és fordította Fenyvesi István. Szegedi Műhely, 1991. 130.*

⁶³ Péter László: *A szőregi csata hősnője. = P. L.: Mindörökké Szeged. Bp., 1997. 210–211.*

⁶⁴ Péter László: *Szeged irodalmi emlékhelyei. Szeged, 1974. 86–89.*

Jósika és a szegedi boszorkányok

Báró Jósika Miklós a főrendiház tagjaként vett részt a országgyűlés munkájában. Ekkori publicisztikai tevékenysége is jelentős a demokratikus reformok népszerűsítésében. A főrendiház öt tagja közt ő is részt vett a Honvédelmi Bizottmány munkájában. E minőségében kapta Horváth Mihály csanádi püspök 1849. január 23-én kelt levelét, melyet szegedi vonatkozása miatt érdemes itt idéznem. Azért kelt Makón, mert a megyés püspök székhelye, Temesvár akkor a fölkelő szerbek kezén volt, s így ő nyári rezidenciájáról volt kénytelen kormányozni egyházmegyéjét. Derűlátással és némi elfogultsággal egyházmegyéje iránt, kérte Jósikát: „Ha azon erő, mely most Szegeden van, régi helyén marad, az alsóbb vidék is, Szeged is biztosítva marad. Most azonban az alsóbb vidék már elveszett, a falvak rendre kipusztítottak és fölégettetnek, és ha a rá-cok nagyobb seregben gyűlnek össze, mit azelőtt a lent levő seregünk könnyen megátolhatott, még Szeged is félhet. Ha befolyása által valamit változtathat Méltóságod az operációkban,⁶⁵ méltóztassék oda munkálni, hogy Becskereknél és Verbásznál újonnan legyen táborunk. Én legalább inkább áldoznám fel Aradot, mint egész bánáságot.”⁶⁶

Követe Jósika az országgyűlést Debrecenbe, sőt a trónfosztás után elfogadta kinevezését a négytagú „kegyelmi széki bíróságba”.⁶⁷ Mindössze egyetlen ülést tartottak. Júliusban Szegedre is az országgyűléssel tartott. Ide is vele jött második felesége, báró Podmaniczky Júlia; maga is író, műfordító.

„A város – emlékezett Jósika is – tömve volt; a szállodákban az embernek betű szerint küzdeni kellett ebédjeért, az utcákon nem csak nagy számmal, hanem tömegesen, olykor fölakadva járt a nép.

Este, ha a nap hanyatlott, ha a borzasztó meleget az esti szellő váltotta fel, kávéházak, mulatóhelyek, nem sok van, és nem nagyon mulatságosak, telve-tömve voltak a látogatókkal. Ott ültek a váracsanak közelében a honatyák és honleányok: ott volt a jó bor, a kávé, olykor egy kis fagyalt, és mindenütt a nagy serleg sárga Tisza-víz, a szegediek nektárja ujjnyi sáralappal.

Hanem a város népének, főleg magyar része, szíves, vendégszerető, emellett bátor és értelmes. Magunk ismertünk embereket, kik merőben állították, hogy sehol sem szeretnek inkább lakni, mint Szegeden; s az első pohár Tisza-víz, melyet ihatnak, a világ minden borát feledteti velők.

Mi, kik ezen egész időt Szegeden töltöttük, nem osztjuk ugyan ezen túlbuzgóságot, de szeretjük, mint mindent, miből a *nescio qua natale solum dulcedine*⁶⁸ stb. visszhangzik – e sovárt a honiért.

Mondják, az alföld a káromkodás fészke, s az ember a Tiszánál hallja az első *adtát*: mi megvalljuk, hogy sohasem hallottunk kevesebb káromkodást, mint Debrecenben és Szegeden; de éneket eleget; pedig ez időben Szeged többi viszontagságaihoz még az a tisztes betegség is járult, melynek nem oly régen egy tudós úr oly festői nevet adott, mi egész *tabló*, hogy ez idegen szóval éljünk kivételesen.”⁶⁹

⁶⁵ hadműveletekben.

⁶⁶ Dézsi Lajos: Báró Jósika Miklós. Bp., 1916. 398.

⁶⁷ Uo. 278.

⁶⁸ nem ismerek kedvesebbet a szülőföldnél.

⁶⁹ Jósika Miklós: Egy magyar család a forradalom alatt. Pest, 1862. 8: 27.

Jósikákék háromszobás lakást kaptak a Palánkban. Udvar felőli tornácáról a Tiszára lehetett látni. Őket is megijesztette a lőportárrobbanás. Éppen öltözködtek. Az ajtókat, ablakokat a légnyomás a szobákba lökte, s mindent elárasztott a por. Mikor végre leülepedett, láthatták az iszonyú rombolást: „Az ajtók, ablakok kilökve sarkaikból a szobában heverték; tiszta csoda, hogy valakit agyon nem vertek. Egy üveg négyszeg sem maradt épen, s még pár bútor is kimozdult helyéről, mintha földrengés lett volna.” Azt hitték, itt az osztrák vagy az orosz... Felesége naivan fölkiáltott: „Minő udvariatlanok! Még azt sem várják, hogy az ember fölöltözzék!” „Ennyi ablakot kifoltoztatni, teljes lehetetlen volt: Irma tehát hírlapokkal ragasztotta be azokat, s a házigazdának – becsületes fiatal izraelitának – segedelmével az ajtókat is jól-rosszul, szegekkel, madzagokkal helyre igazították.”⁷⁰

„Szegeden ép[p]en vásár volt e napon, mégpedig a Tisza szélén, s ami máskor örvendetes leende, igen népes.

Az épület romjai a széles Tiszán át, a túlparton, miként ott helyben mondták, 280 embert sebeztek meg, vagy vertek agyon.

Az álgúgolyók közül több a városi épületekre hullott; a többi közt azon házba, hol gróf Batthyány Kázmér s bájos neje voltak szállva. Szerencsére minden rombolás nélkül.

Szegeden a felsőtábla tagjai közül kevesen voltak: Perényi, Eszterházi Mihály, Batthyány Kázmér és e sorok írója. Ennek oka az, hogy az alsóház némely tagjai s pár lap, például a tizenötödik mártius⁷¹, illőnek s igazságosnak tartották a felsőháznak ép[p]en azon tagjait folytonosan megtámadni, sőt lemondásra ösztönözni, kik Debrecenben megjelentek; s ezek közt később ép[p]en azokat, kiket a sértő s ingerlő debreceni hetvenkedések sem valának képesek hazafiúi buzgóságokban megingatni, és Szegeden is megjelentek. Egy más ok az, hogy főleg a felsőtábla erdélyi tagjai, részint nem is tudták, hol áll meg a kormány, részint az erdélyi román papság s pár hitvány bujtogató vezérlete alatt, otthon mindenükből kipusztíttatván, módjukban sem volt a sok úti-költség előteremtése.”

Jósika is fontosnak tartotta kiemelni a robbanás baljóslatú jelképességét. „Estefelé a rend helyreállott, s már másnap reggel amennyi ablakos és asztalos volt, igénybe vételt: de a rémítő esetnek döbbségtől hatása el nem maradt: s e nap óta valami baljóslatú előérzet kezdett a félnépeket közt mutatkozni.”⁷²

Jósika és felesége Aradra is követte a kormányt. Világos után Lippán, majd Radnán húzódtak meg, onnan sikerült Debrecenbe érniük. Feleségét rábeszélte, menjen Pestre, azzal, hogy majd Lipcsében találkoznak, ő pedig álöltözetben északnak vette útját. Eljutott Boroszlóba (Wroclawba), onnan vonaton Lipcsébe. Egy hónap múlva oda érkezett felesége is.

Jósikát távollétében halálra ítélték. Többé nem tértek vissza hazájukba. Brüsszelben, majd Drezdában éltek. Jósika eleinte – főként feleségének fordításában – németül

⁷⁰ Uo. 30 – Jósika emlékezését regényes formába öntötte, és magáról harmadik személyben mint Kémendy Jenő tábornokról beszélt, feleségét pedig Irmának nevezte. Talán nem tévedek, ha itt szerzett szegedi ismerőseinek, Kemény Nándornak és feleségének, Drucker Irmának emlékét látom ebben visszatükrözni.

⁷¹ Marcius Tizenötödike.

⁷² Jósika: i. m. 31–32.

adta ki műveit, de 1853-ban Heckenast Gusztáv kiadta itthon *Eszther* című regényét – név nélkül. Később új műveit is megjelentette „Az *Eszther* szerzőjétől” névvel.

Így jelent meg Pesten a címlap szerint 1854-ben, de a nyomdai jelzés szerint („Pesten, 1855. Nyomatott Landerer és Heckenastnál.”) 1855-ben három kis kötetben *A szegedi boszorkányok* című regénye. Az ötlet bizonyára szegedi tartózkodása idején született, de a történeti forrásokat nem itt tanulmányozta (erre aligha jutott e pár hét alatt ideje), hanem – bizonyára kérésére – Heckenast küldte ki neki Brüsszelbe.⁷³ Ám a hiteles történet mindössze a bevezető fejezetre, a boszorkányság vádjával elítéltek 1728. július 28-i máglyahalálának leírására korlátozódott; a többi, „a cselekmény”, Jósika fantáziájából született. Nem értek egyet Nagy Miklós fitymáló értékelésével, mely szerint Jósika „sablonos mesét kovácsol”, és a sokat ígérő tárgyat, életanyagot félponyvává silányítja. Szerintem saját színvonalán érdekes, sőt detektívregénnyel vetekedően izgalmas, természetesen romantikus regényt írt, amelynek ugyan kevés köze van a szegedi világhoz, a történelmi tényekhez, és olykor a stílusa is rejtvényeket ad olvasójának, de írója lélektanilag valószínűsítve és modern „vágásokkal” szerkesztve ma is élvezhető művet alkotott.⁷⁴

Táncsics Mihály nálunk

„A szabad sajtó rabja” majdnem szegedi lakos lett. 1843-ban a szegedi nyomdász és könyvkiadó, Grün János (1814–1874) ajánlatot tett neki: szerkesszen az iparosok számára évről évre naptárt. Táncsics aggályát, hogy őrá a cenzúra különösen figyel, s így megakadályozza a kiadást, Grün azzal altatta el, hogy a szegedi cenzor engedékenyebb lesz. Grün kétszáz forint évi fizetést és bizonyos számú példányon fölül a bevétel negyedét ajánlotta meg Táncsicsnak. „Nagy jó kedvvel fogtam munkához – emlékezett Táncsics –, miközben már arrul is gondolkodtam, hogy majd Szegedre megyünk lakni, mert sokkal célszerűbb lesz ott helyben lakni, hol a naptár megjelenik. Továbbá azon is jártattam eszemet, hogy Szegeden mind lakás, mind az élelem olcsóbb, tehát könnyebben boldogulunk, annál is inkább, mert ha majd a naptár nagy kelendőségnek örvend, más munkákat is készítvén, a kiadó Grün azokat is megveszi. Házunkat Pesten bérbé adjuk, az is hoz pár száz forintot.”⁷⁵

Nagy lelkesedéssel látott munkához, tanulmányozta az iparosok munkáját, hámo-rokban, vasgyárakban vizsgálódott. Egészen új világ nyílt meg előtte, és megfogadta, hogy a naptárba nem ír semmit, mielőtt saját tapasztalatot nem szerez a megírandó tárgyról. Az első naptárt meg is írta, meg is szerkesztette. Ám a szegedi cenzor, a piarista polihisztor, Katona Dienes (1782–1874) sem tudta magát kivonni a hivatali kötelesség alól, s oly sokat kitörölt belőle, hogy Táncsics így nem tartotta érdemesnek kiadni. Grün ekkor mégis a budai cenzorhoz nyújtotta be a kéziratot, de itt addig húz-ták-halasztották a döntést, hogy mire a szegedi cenzor törléseivel jóvá hagyták a kiadást, késő lett.

1849. július 8-án Táncsics is Szegedre indult, családotul. E napokról mindössze ennyit tartott érdemesnek följegyezni: „Szeged volt az országgyűlés folytatására ki-

⁷³ Dézsi: i. m. 302.

⁷⁴ Nagy Miklós: Jósika regényei 1850 után. Irodalomtörténeti Közlemények, 1984. 668.

⁷⁵ Táncsics Mihály: Életpályám. Bp., 1949. 140.

tűzve, de ott nem maradhatván, Aradra költöztünk....⁷⁶ Világos után ő is bujdosásra kényszerült. Nem ment külföldre, nyolc esztendeig saját pesti házának udvarán egy veremben böjtölte ki az 1857-i amnesztiát.

A krónikás Hunfalvy Pál

A szepességi szász Hunsdorferből lett Hunfalvy a magyar nyelvtudomány, néprajz és őstörténeti kutatás úttörőjeként írta be nevét művelődéstörténetünkbe. Az 1848–49-i forradalom és szabadságharc eseményeiről 1848 júliusától, az országgyűlés megnyitásától vezetett naplója részint a friss lejegyzésből természetes hitelességével, részint terjedelmével emelkedett ki a hasonló írások közül. Ezen még érthető szubjektivitása, olykor elfogultsága sem változtat, hiszen ez a történeti távlatból már lemérhető. Bírálta a kormány meggondolatlan döntéseit, de nem azonosult a békepárt törekvéseivel sem.

A napló műfajának antinómiája, föloldhatatlan ellentmondása, hogy amikor írójával a legtöbb megörökítésre érdemes esemény történik, akkor nem ér rá ezeket lejegyezni, s ekkor válik szűkszavúvá, holott ezekről a napokról várnánk tőle fontos tanúvallomást. Hunfalvy is így járt. 1849. július 22-én jutott csak ideje, hogy papírra vesse:

„Szegeden vagyok 7 nap óta, de csak ma jegyezhetek először, mivel csak ma aludtam még rendes szobában.

Tázlárról Kubinyi Ferenc[cel] és Kalaúz Pállal jöttem Szegedre 14-én, nagy terjedésű városba, mert utcái, piaci felette tágasak, egyébiránt külseje városiabb, mint Debrecené, s a Tisza mellett lévén, csakugyan szép jövődjű, magyar ajkú város. Sokszor emlegettetik történeteinkben; régi szép egyházában Mátyás királytól papi ruhadarabot láttam; első emlék az Mátyástól, mit eddig alkalmam volt látnom.

Hír szerint Szeged környékén vártam már táborozó lakosokat; de jóllehet Dorozsmán csakugyan sok idegen van, a szegedi gyepen mégsem találtam menekvőket. Egyébiránt a város és a közel helységek csakugyan nagyrészt bánági menekvőkkel telvék; Újszegedről lehet már Szőreget, Újszentivánt, Oszentivánt, Gyálát, mind magyar helységeket látni, melyek most romban hevernek.⁷⁷

Szemere Bertalan július 21-i beszédéről így számolt be:

„A beszéd tetszett, de nem is volt más, mint szép szó, kiékesítve hazudsággal, mely-lyel hazánk erejét becsülte.

Vártam, hogy tán többet kíván a ház tudni, de nem emelkedett senki fel, s Palóczy, ki Szemere beszéde alatt, nem tudom, hazánk szép jelenje által vagy közel sírjától megindítva sírt, már áment volt mondani. Tehát én kértem hármat: hogy a küldiplomáciára vonatkozó minden levelezést, izenetet stb. terjesszenek a ház elibe, hogy számítva várhassuk a jó kimenetelt; hogy mondják meg, miért nem történtek olyannyira semmi intézkedések az orosz beavatkozás ellen, holott annyira vártuk mindnyájan, s engedtük magunkat általa meglepni; – hogy ki volt oka Buda vár ostromának és a Debrecenből elvonulásnak; mert a kétfő kételkedést támasztott a közönségbe Görgey iránt. – Az ostoba ház nem pártolt.⁷⁸

⁷⁶ Uo. 267.

⁷⁷ Hunfalvy Pál: Napló 1848–1849. Bp., 1986. 293–294.

⁷⁸ Uo. 296–297.

Hunfalvynak köszönhetjük a nemzetiségi törvényjavaslat előzetes vitáiról szóló hiteles tudósítást. Vitatták, hogy előbbre való-e ez, mint az úrbériség maradványainak eltörlése, amelyen szintén dolgoztak. Sokan azt hánytorgatták föl, hogy a magyar nem harcol azért, hogy saját országában idegen legyen... Vörösmarty is úgy fogalmazta meg nézetét, hogy „az oláhnak, németnek, tótnak stb. van országa, hol nemzetisége művelteik és uralkodik, ez a magyar nemzetiség kizáró[lagos] országa...”⁷⁹ Hunfalvy ellenük szólt: demokráciát kiáltanak, és a népfelség első következményét nem akarják elismerni!

„Kétnapi tanácskozásba került az idegen ajkú népségek iránti elvontok megállapítása. Mikor Beöthy [Ödön] az indítványt megtette, alig volt ember a képviselők között, ki azt nem látta volna, hogy valamit tenni kell az oláhokra nézve meghatározni; véleménykülönbség csak annyiban volt, hogy némelyek egyedül az oláhokat illető békítő pontokat országgyűlésileg megerősíteni, mások ellenben általában minden népségek irányában elveket felállítani kívántak, miszerint ezek tisztán lássák, hogy a magyar törvényhozás igazán méltányos, Európának pedig tudtára essék, hogy a magyar nemzet valóban nem akarja a más nemzetiségeket elnyomni. A békítő pontok meghallgatása után [a] Szemere által kifejezett elveket tárgyaltuk, s ma be is végeztük.” Erre fölállt Angyal Pál, és a javaslat elvetését indítványozta, mondván, hogy nem akarhatja, hogy a magyar maga ássa alá nemzetiségét. A Ház ezt tetszéssel fogadta. Nyáry Pál is a törvényjavaslat ellen szólt. Most, úgymond, csak közbocsánatot hirdessünk a lázadóknak, többet ne. Batthyány Kázmér megvédte a távollévő Szemere törvényjavaslatát, de közben bejött Szemere, és tájékoztatta a Házat a pillanatnyi hadi helyzetről. Mint már hetek óta, a vita most is a fővezérség ügyére terelődött. A többség Görgey mellett tört lándzsát.

A július 28-i emlékezetes napról szintén Hunfalvytól maradt fenn a legérdekesebb beszámoló:

„Kilencedfélre⁸⁰ a városház teremébe mentem. A karzatok telének, képviselők kevesen valának még ott. Az idő már háromnegyedre, kilencre ment. A terem közepében beszélgettünk a tegnapi vitaközlésekről s a jövőre kilátásról. Egyszerre roppant dördülés rázá meg az épületet, hogy minden ablak táblái becsördültek, kimondhatlan erő által tördelve. Rémülésben tódultak az emberek a karzatokról; én felnéztem a terem padlására és falaira, de szakadást nem látván, kiálték több másokkal a rohanó tömegre, hogy nincs semmi baj. De az utcákban, hol vásár vala, riadozva, mint juhok, tódult a nép. Ágyúlövés nem volt, mert az nem szól oly nagyot. Az előterembe menvén kinéztem az ablakon, s íme, fekete poros felleg gomolygott fel sűrű tömegekben. A várban tehát puskapor robbant fel. Mi szerencsétlenség az most! – De pár perc múlva jövének már emberek az utcákról, jöve Szemere, Hajnik s mások, kik tudósítanak, hogy nem is a várban, hanem túl a folyón, Újszegeden történt a szerencsétlenség. A nagyobb távolság még roppantabb fellobbanást gyanítottatott. Hajnik Pál újra jött vissza, s megnyílt az ülés.”⁸¹

Szemere Bertalan miniszterelnök napirend előtt tájékoztatta a képviselőket a robbanásról. Már harmadszor fordult elő ilyen szerencsétlenség. A kormány szigorú vizs-

⁷⁹ Uo. 300. – Ez árnyalja a képet, amelyet Waldapfel József rajzolt Vörösmarty ekkori nézeteiről: Költők a forradalomban. = Forradalom és szabadságharc. 1848–1849. Bp., 1948. 527–530., 540–542.

⁸⁰ Fél kilencre.

⁸¹ Hunfalvy: i. m. 313–314.

gálatot rendel el, a károsultakat kártalanítja. Ezután mondta el már vázlatosan ismertett beszédét a nemzetiségi törvényjavaslat megokolásul. Hunfalvy szerint ez sokaknak nem tetszett. Madarász József most is az úrbériségi törvényt tartotta előbbre valónak. „Felelt neki jól Batthyány és Vukovics. Nyári annyira vetemült, hogy a középre kiállva fenyegetőddzék Szemerének. De mindamellet nem volt szükség nagyon mellette harcolni, a ház roppant nagy többsége elfogadta.” Szemere másik előterjesztését, a zsidók emancipációjáról, szintén.

„Végre az elköltözést, mit természetesen elfogadott a ház, miután az új 610 milliónyi hitelt megszavazta volna.

S így a szegedi üléseknek vége szakadt.”⁸²

Hunfalvy augusztus 1-jén már Aradon írta naplóját. A néprajzi látószög kiütközött belőle: ekkor vetette papírra úti megfigyeléseit Szolnoktól Debrecenig, majd Pesttől Kecskeméten, Tázlárón át Szegedre, Szegedről Aradra.

„A magyar városokat, melyeket eddig láttam, így sorolnám: Arad (de nem tisztán magyar az), Szeged, Debrecen, Kecskemét. Arad sokat épült város; Szegednek utcái túlságosan szélesek; de városibb külseje van, mint Debrecennek.

S láttam a háborúnak iszonyait Pesten és Budán, láttam a Bánság azon részén, mely a Maros bal partján Makóig terjed. Szőreg, Deszka, Klárafalva mind egy rom. Itt-ott szalmával fedett falak romjait látni, melyek alatt emberek lakai – többnyire azonban üresek a faluk, sem ember, sem marha nincs. A látvány szomorúságát emelte még a nagy szárazság, mely mindent elsütött. Fű nincs, a tengerit kaszálni kezdik, a tavalyi silány, s a tarló mondja, hogy az őszi sem volt külön. (Ma gazdag eső esik, mely ameddig ér, bizonyosan feleleveníti a vidéket.) A torony s egyház mindenütt még fedél nélkül való.” „Makó terjedelmes mezőváros szép megyeházzal, tehetős magyar néppel. A nép itt és Szegeden szép. Mintha itt tisztább volna levegő, mint túl a Tiszán.”⁸³

A bukás után Hunfalvy hazatért Pestre. Nem esett a megtorlás áldozatául. Naplóját Batthyány Lajos, Csányi László, Jeszenák János és az aradi tizenhárom kivégzésével, október 8-án zárta.

Kossuth és Bălcescu kézfogása

Szeged és környékének részletes kalauza (1925), Horváth A. János és Thirring Gusztáv munkája, azt írja, hogy 1849-ben az országgyűlés a Zsótér-házban ülésezett. Ebben a hitben javasoltam 1959-ben ennek a háznak megjelölését emléktáblával: Kossuth és Bălcescu egyezségének színhelyéül. Pedig hihettem volna a várostörténet-író Reizner Jánosnak. Ő pontosan megírta: „A képviselőház ülései a székepület közgyűlési termében tartattak. Az ide beszerzett, fehérre festett padokat és asztalokat később a gimnáziumi tantermekben⁸⁴ iskolapadokul használták.”⁸⁵ Azóta az is fölöttölt bennem: még valószínűbb, hogy a *Kibékülési terv* aláírására nem is a forgalmas városházán, hanem Kossuth szállásán, a Kárász-házban került sor.

⁸² Uo. 314–315.

⁸³ Uo. 315–317.

⁸⁴ Akkor még csak egy gimnázium volt: a piaristáké.

⁸⁵ Reizner János: *Szeged története*. Szeged, 1899. 2: 166.

Nicolae Bălcescu, a kiváló román forradalmi író és történész, egész életét népének szabadságért áldozta. Ő ráébredt, hogy a román nép fölszabadulását nem a Habsburgok oldalán, a magyarok ellen, hanem csak a magyarokkal szövetségben érheti el. Perczel Mór pancsovai táborából írta egy barátjának: „Meghasad a szívem, ha látom, hogy milyen gyönyörű szerepet játszanak most a magyarok, azt a szerepet, melyet mi, románok akartunk és reméltünk. Bárcsak mi is képviselve lennénk, bárcsak egyetlen román zászló lobogna a harcmezők felett, ahol a szabadság sorsa dől el.”⁸⁶

1849. május 20-án Debrecenben fogadta őt Kossuth Lajos, 29-én Batthyányi Kázmér külügyminiszter, majd Szemere Bertalan miniszterelnök. Bălcescu elégedetlen volt a tárgyalások lassúságával. „Most már késő van! – kiált föl kétségbeesetten levelében. – A végzet be fog teljesedni. A két nemzet egymást rántotta a sírba.”

A Szegedre költöző kormánnyal és országgyűléssel együtt július 8-án ő is a városba érkezett. 13-án ismét tárgyalt Kossuthal, és ennek eredményeként megszületett az egyezség, a másnap, 14-én aláírt *Kibékülési terv*. E napon délután 2 órakor Bălcescu ezt írta naplójába: „Hazánk megmenekül... Most hiszem, hogy a szabadság ügye győzni fog. Sohasem voltam olyan boldog, mint ebben a percben.” Ne feledjük: ezt a román író Szegeden írta!

Az okmány *jórészt* Bălcescu fogalmazása, és így szerepel műveinek különféle, román és magyar kiadásaiban is. Szavatolja a románoknak közokiratokban román nevük használatát, a községi közigazgatásban és alsófokú bírói eljárásban a többség nyelvének érvényesülését, iskoláikban a román tanítási nyelvet; a görögkeleti románoknak a többi felekezettel egyenlő jogait mind egyházi, mind iskolai életükben. A közoktatásügyi minisztériumban ügyosztályt, a budapesti egyetemen teológiai kart ígér a görögkeleti románoknak. A nemzetőrség vezényletében – mondja – a többségi nyelv használandó.

A *Terv* 15. pontja a hazai románokról kimondja: „A többi állampolgárokkal egyenlő joggal fogják őket felvenni az összes közhivatalokba, és a múlt e tekintetben senki számára nem jelenthet akadályt.” A 16. pont szerint a fölkelt románok két héten belül leteszik a fegyvert, a magyar kormány közkegyelmet ad, a románok pedig esküt tesznek Magyarországra függetlenségére.

Egészen Bălcescunak tulajdoníthatjuk a *Terv* függelékében szereplő három pontot; ez fontos bizonyítéka, hogy Bălcescu milyen világosan fölismerte a parasztság forradalmi erejének döntő fontosságát a feudalizmus megdöntésében. E három pont így szól:

1. *A robot és más feudális szolgáltatások a törvény szellemében teljesen eltöröltetnek...*
2. *A fölétett falukat azon területeikkel együtt, amelyek a parasztokéi voltak, vissza kell nekik adni, hogy mindenki megtelepedhessék a maga házában.*
3. *A némely földesurak által Erdély visszafoglalása után kicsikart kényszerszerződések semmiséknek nyilváníthatnak.*

A *Terv* tehát jelentős önállóságot adott a hazai románoknak. Lényegében ugyanezt emelte törvényerőre a nemzetiségi törvény. Szemere Bertalan joggal mondhatta: „Európa többi népeinek is például fog szolgálni arra nézve, hogy a különféle népek kifejlődését a státusegység fenntartásával miképp lehet párosítani...”

De Bălcescunak nem mostani derűlátása, hanem korábbi pesszimizmusa igazolódtott. Az új törvény és a *Kibékülési terv* egyaránt végzetesen megkésett. A szegedi országgyűlésnek utolsó tette volt a nemzetiségek és a zsidóság egyenjogúsítását kimondó

⁸⁶ Vö. Péter László: Szeged irodalmi emlékhelyei, 106.

két progresszív törvényt szentesítése. Rá pár napra föloszlott, tagjai menekültek, s néhány nap múlva Világos mindenre pontot tett.

Bălcescu is hiába indult július 16-án Szegedről Kossuth nyílt parancsával, 1500 pengőforint útiköltséggel s Bemnek szóló utasítással (amelynek néhány mondatát, mint naplójában maga írta, ő mondotta tollba a kormányzóelnököknek), már késve érkezett a *Kibékülési tervvel* Topánfalvára, a fegyveres román fölkelők vezéréhez, „a havasok királyához”, Avram Iancuhoz (1824–1872). A román légió, amely a *Kibékülési terv* mellettekéntében szereplő szervezési szabályzat szerint Bem vezénylete alatt harcolt volna a császári és cári csapatok ellen, már nem alakulhatott meg. Iancu augusztus 3-án Zalánán tanácskozott a román fölkelők vezetőjével, s ennek alapján válaszolt Kossuthnak: a békesség megkéséett, a cári seregek már itt vannak, s ő – hogy jóindulatát bizonyítsa – semlegességet ígért a magyaroknak. Iancu levelét ismét Bălcescu vitte Kossuthhoz – most már Aradra, s a kormányzó augusztus 8-án utasította Bemet, hogy ő se támadja meg a románokat.

Bălcescu maga Bemhez indult, csatlakozni akart hozzá, de mire odaért, a sereget szétverte a cári főlény; a magyar költőtárs, Petőfi halott; Bem pedig Orsova felé menekült...

Bălcescu hónapokig bujdosott, ekkor kapta végzetes tüdőbaját; majd álruhában Bécsen, Berlinen keresztül újból Párizsba ment, ahol – ugyancsak emigrációban – ifjúságának javát töltötte. Nyomorgott, betegeskedett, majd később Konstantinápolyba utazott, onnan – gyógyulást keresve – Itáliába. Palermóban érte a halál; ma is ott nyugszik, a szegények temetőjében, jeltelenül.

A szegedi *Kibékülési terv* és a nemzetiségi törvény hazánk történelmének jelentős eseménye volt: külpolitikai és parlamentáris hagyományaink legszebb mozzanatai közé tartozik. Az 1849-i szegedi egyezés mindkét nép történelmének legnemesebb haladó öröksége. Ez lett a csírája Kossuth 1851 és 1862 közt megtervezett Duna-konföderációs tervének.⁸⁷

Cezar Bolliac szegedi verse

Románia három történelmi fejedelemség egybeolvasztásából jött létre. Erdély, Moldova és Havasalföld volt e három összetevő. Ez utóbbi kettő török főnnhatóság alatt élt, Erdély a Habsburgokéban. A két román fejedelemségben a nép kettős elnyomás alatt nyögött: a törökön kívül a hazai bojárak, a nagybirtokos főnemesek is elnyomták. Mindkettő ellen támadt föl a parasztság öntudatosodó rétege és az ifjú értelmiség. Akár Magyarországon, a román fejedelemségekben is egyszerre folyt a küzdelem a társadalmi reformokért és a nemzeti függetlenségért.

1848 tavaszán ott is forradalmi helyzet alakult ki. Moldovában, ahol a néptömeget nem sikerült mozgósítani, és ahova a cári Oroszország megszálló csapatokat küldött, a mozgalom hamar elbukott. De Havasalföldön és Erdélyben föllendült a forradalmi küzdelem.

Ennek volt kiemelkedő vezére Bălcescu, és neki volt harcostársa Bolliac. Párizsi tanulóévei után ő is tevékenyen vett részt azoknak a titkos társaságoknak a munkájában, amelyek Havasalföldön az 1848-i forradalmat készítették elő.

⁸⁷ Szekfű Gyula: Magyar történet. Bp., 1936.² 5: 455. – Vö. Mérei Gyula: Föderációs tervek Délkelet-Európában és a Habsburg-monarchia. 1840–1919. Bp., 1965.

A fölkelést az ellenforradalmi erők a török csapatok segítségével három hónapi hősi küzdelem után leverték. Bălcescu és Bolliac Erdélybe menekült, és itt próbált közvetíteni a magyar és román szabadságharcosok között, hogy összefogva, együttes erővel a közös ellenség ellen forduljanak.

Bolliac is itt volt Szegeden 1849. július 14-én, amikor Bălcescu és Kossuth aláírta a *Kibékülési tervet*. Nyilván az ezt követő napokban született *Testvéri Románia* című verse, amelyben bizakodva, a győzelembe vetett hittel fordult népéhez, és ugyanúgy Bem apóban, „a Nagy Tüzérben” látta a diadal zálogát, mint a mi Petőfink. Verse, mint a legtöbb alkalmi vers, esztétikai mércével (Bajor Andor fordítása ellenére) nem mérhető, s tetézi még terjedelme, amely költőjét ismétlésekre csábította. Azon sem kell fönnakadnunk, hogy – megint akár Petőfi – antiklerikális, sőt vallásellenes hangokat is megüt: ez példaképeitől, a franciáktól ekkoriban szokványos tanulság. Mint történelmi dokumentum azonban mindenképpen figyelmünkre érdemes.

Testvéri Románia

*Halljátok? A Nagy Tüzér
új Romániát ígér!
Ausztria elbukott.*

*Román, lengyel és magyar
láncot többé nem akar.*

*Teljen borral a pohár:
Bem apó előttünk jár.*

*Induljunk mind a cár ellen,
köztünk senki ne pihenjen,
míg nem szabad a bázal
A magyarok velünk lesznek,
segítünk a lengyeleknek,
s nő a népek szent hada.*

*Teljen borral a pohár:
Bem apó előttünk jár.*

*Róma tornyai ledőlnek,
már a papok menekülnek,
fut a jezsuita had:
arcuk fakó, viaszárga;
rossz kor jött a butaságra,
fényvel világít a nap.*

*Teljen borral a pohár:
Bem apó előttünk jár.*

*A franciák hős csapatja
fényes útunkat mutatja:
fényt és demokráciát.
Germánia is fölébred,
egyesül végre a német,
elűz grófot és királyt.*

*Teljen borral a pohár:
Bem apó előttünk jár.*

*A bénító, szörnyű álom,
amely itt ült e világon,
az elnyomott nép fölött,
álm volt, lidérces rémkép,
eloszlik, mint a sötétség,
elszáll, mint reggel a köd.*

*Teljen borral a pohár:
Bem apó előttünk jár.*

*Lidérc ülte meg Európát,
az hizlalt bojárt és pópát,
érte csörgött a bilincs,
gondolatunk vasra verte,
de a nép hatalmas lelke
most szétzúzta; s többé nincs.*

*Teljen borral a pohár:
Bem apó előttünk jár.*

*Égi bírók szent csapatja
s földi zsandárok lakatja
reánk többé nem vigyáz.
A szörnyeteg éles karma
többé húsunkat nem marja.
Elmulik az égő láz.*

*Teljen borral a pohár:
Bem apó előttünk jár.*

*A császári címer szörnye
széttörik, lehull a földre.
Nyomában az ég dörög.
Lehull messze, puffan tompán
úgy szól, mint mikor kidobták
a mennyből az ördögöt.*

*Teljen borral a pohár:
Bem apó előttünk jár.*

*Vidulj, románok szép földjél!
Nincs, ki most ellened törne,
széttörtek a jogarok.
Érted küzdenek, veled élnek
a barcoló testvérnépek:
boldog leszel és szabad!*

*Teljen borral a pohár:
Bem apó előttünk jár.*

*Vesszenek a kivoaltságok,
a törvénynek vessünk lángot,
vessen a zsarnoki múlt!
S hol a poros akták állnak,
égjenek a levéltárak!
Égjen, ami elavult!*

*Teljen borral a pohár:
Bem apó előttünk jár.*

*Nem zsványok alkotmánya:
népjog kell az új világra,
legyen jogunk végre már!
S király nélkül, bojár nélkül
minden nemzet összebékül,
s nem lesz se szultán, se cár.*

*Teljen borral a pohár:
Bem apó előttünk jár.*

Bolliac versének refrénjében nem nehéz fölismernünk Petőfi *Az erdélyi hadsereg* című, Bánffyhunyadon 1849. március 26–27-én írott verse első és utolsó szakaszának visszlényét:

*Mi ne győznénk? hisz Bem a vezérünk,
A szabadság régi bajnoka!
Bosszúálló fénnyel jár előttünk
Osztrolenka véres csillaga!*

Bolliac – Bălcescuval ellentétben – megérte eszméinek diadalát. A bukás után ugyan ő is emigrációba kényszerült, Konstantinápolyban, Athénban, Párizsban élt. Moldova és Havasalföld 1859-ben Egyesült Fejedelemségek néven egyggy olvadt, és 1861-ben fölvetta a Románia nevet, majd 1878-ban elnyerte függetlenségét is. Bolliac hazatérhetett, s publicistaként szolgálta hazáját. Ugyanakkor – akár a mi Móra Ferencünk – mint tudós is érdemessé tette magát a köztiszteletre: ő volt Románia régészeti kutatásának egyik úttörője.

Legenda és valóság Petőfi körül

„A Petőfi-térképen, ezen a vadregényes mappán, amelynek kacskaringós vonalai a csodálatos költőnek földi útját jelzik Kiskőröstől Fehéregyházig, nem találjuk ott Szegedet – írta Juhász Gyula. – Petőfi szerette volna látni a tengert, amelynek végtelenségét a magyar puszták képében imádták; elvágott Párizsba, ahol a Nagy Forradalom hősei, az ő lánglelke rokonai villámlottak és mennydörögtek; Petőfi fölkereste a Kutya-kaparót és a hortobágyi csárdát, de Szegedre, úgy látszik, nem volt kíváncsi soha. Legáltalában biztos adat egy sem akad, hogy városunkban megfordult volna.”⁸⁸

Petőfi életrajzából ismeretes, hogy 1848 nyarán ő is föllépett képviselőjelöltként szülőföldjén, a Kiskunságban, de a választás során – a nép megfélemlítése, választási visszaélések miatt – a küzdelemben alul maradt. A június 15-i választáson a kiskunok sza-

⁸⁸ Juhász Gyula: A kis Petőfi Szegeden. *Magyarság*, 1923. nov. 18. = JGYÖM 7: 53.

vazatai nem őt, hanem a régi rend emberét, a szabadszállási Nagy Károly ügyvédet, volt főjegyzőt és kun kerületi tisztviselőt juttatták be az első magyar népképviselési országgyűlésbe.

A Petőfi-szakirodalomban Hentaller Lajos nyomán sokáig élt az állítás, hogy Petőfi hívei, főként a dorozsmaiakat Nagy Károly kortesei erőszakkal akadályozták meg a szavazásban. Így tudta és írta ezt Hatvany Lajos (*Igy élt Petőfi*, 1-5. k., 1955-1957., 1967.², 1980.³) és Dienes András (*A legendák Petőfije*, 1957) is. Bármennyire szép hagyomány volna is Dorozsma – és immár Szeged – számára is ez, sajnos, a Petőfi-legendák közé sorolható: a történeti kutatás nem igazolta. Mezősi Károly megtalálta az Országos Levéltárban a dorozsmaiaknak az országgyűléshez 1848. július 10-én beérkezett folyamodványát, *petícióját*, amelyben megtámadták a választás eredményét, és vizsgálatot kértek. Nagy Károly megválasztásának érvénytelenítését szerették volna kimondatni, és új választást követeltek. Éppen érvelésükből derül ki, hogy nem vettek részt a választáson. Legelőször is azt sérelmezték, hogy bár a kiskun választókerület déli részének, Majsának és Dorozsmának 14 500 lakosa volt, szemben a főlő rész 18 435 lakosával, a választás helyét mégsem valamely központi helységben (pl. a választókerülethez ugyan nem tartozó Félegyházán), hanem a Dorozsmától egynapi járásra eső főlő részen, Szabadszálláson jelölték ki. Panaszolták tovább, hogy nem is tájékoztatták őket időben, így a dorozsmaiak önhibájukon kívül föl sem iratkozhattak a választói névjegyzékre; ehhez is Szabadszállásra kellett volna menniük. Hatszázhetven választásra jogosult dorozsmai polgár esett el ezzel a szavazás lehetőségétől! Mikor pedig a dorozsmai választók mégis úgy döntöttek, hogy elmennek szavazni Szabadszállásra, a délvidéki szerb fölkelés hírére fegyverbe szólították őket. „Meghiúsult ekképp azon szilárd akaratumk, hogy a választás helyén egybegyűlve a beíratás törvénytelen mellőzését is kitelhető módon orvosolva, legszebb jogainkat élvezhessük, és így a Nemzeti gyűlésre követet választhassunk.”

A petíció pontosan tisztázza a dorozsmaiak szerepét a választásban, egyúttal pedig azt is bizonyítja, hogy a szabadszállási jegyzőkönyvet meghamisították: úgy tüntették benne föl, mintha a majsaiak és a dorozsmaiak is részt vettek volna a választáson.

A dorozsmai petíció későn érkezett az országgyűléshez. Már előbb egyéb választási visszaélésekért – erőszakért – megtámadták Nagy Károly mandátumát a kunszentmiklósi és kiskunlacházi választók – Petőfi hívei – is; folyamodványukat maga Petőfi szövegezte és írta le. Ez július 8-án – tehát a dorozsmaiak petíciójának beérkezése előtt két nappal – került a nemzetgyűlés elé. A Ház háromtagú bizottságot küldött ki, hogy a helyszínen, Szabadszálláson tanulmányozza a petíció állításait. A bizottság azonban hozzá sem foghatott föladatának végrehajtásához, mert a délvidéki lázadás, a hadi események elterelték róla a figyelmet. Petőfi valószínűleg nem is tudott a másik petícióról, a dorozsmaiak beadványáról, amelyet már nem tárgyalhatott meg az országgyűlés. Petőfi keserű lelkében a csalódás költői formát öltött: ezekben a hetekben írta *Az apostolt*. Ebben ott tükröződik a fájó kudarc emléke is.

Szegényebbek lettünk egy legendával, de gazdagabbak egy új mozzanattal. Mezősi Károly valószínűvé tette, hogy Petőfi választási körútja során Dorozsmán is járt. Meggyőző adatokkal kimutatta, hogy a költő június 6-án indult el Pestről; Ceglédig vasúton utazott, innen Nagykőrösön és Kecskeméten át érkezett Félegyházára. Ez ugyan, mint említettem, nem tartozott a kiskun kerülethez, de innen volt legkönnyebben megközelíthető a választókerület két déli helysége, Majsá és Dorozsma. Itt volt a kiskun kapitányság székhelye (a mostani Kiskun Múzeum épülete), tehát a kiskun kerület

igazgatási központja, ahol Petőfi az egész kerület választási ügyeiről tájékoztatást kaphatott. Ekkor írta a szülőföldvitában perdöntő *Szülőföldemen* című versét („Ez a város születésem helye...”).

A követválasztási útról írott beszámolójából világlik ki, hogy az egész kerületet, tehát a déli részt is fölkereste: „Lejöttem szülőföldemre Kis-Kunságba, proclamatiót osztottam szét a nép között, azt az egész kerület választóinak nemkaputos⁸⁹ része lelkesedéssel fogadta, s egy hangon beszéltek, hogy engem választanak követnek.”

Félegyházáról valószínűleg Izsák felé menve érkezett a Kiskunság felső járásába, és látogatta meg az ottani városokat: Fülöpszállást, Szabadszállást, Kunszentmiklóst és Kiskunlacházát, és onnan 8-án érkezett vissza Pestre. Minden bizonnyal június 7-én fordult meg Dorozsmán.⁹⁰

Juhász Gyula előbb idézett írását így folytatta: „Mikor a nemzeti kormány 1849. július 3-án Pestről elmenekült, és Kossuth Lajosékkal Jókai, Vörösmarty és más írók is Szegedre jöttek, az európai szabadság utolsó várába, ahogy azt akkor hirdették, Petőfi egyenesen Mezőberénybe indult, a végzete elébe. A telepítianak egy egészen különös példája, hogy egy szegedi lap⁹¹ már július 24-én jelenti Petőfi súlyos megsebesülését, egy héttel rejtelmes eltűnése előtt.”⁹²

„Fönnmaradt – folytatta Juhász Gyula – egy apokrif beszéd, amelyet Petőfi állítólag Dugonics András sírjánál tartott...” Juhász Gyula itt Kazalik József huszár őrnagy emlékeire utal, amelyet Kapcsándy (talán az adatközlőnek megmagyarított nevű leszármazottja?) Imre közölt a Szegedi Napló 1908. március 17-i számában.

Kzalik József története úgy kezdődik, hogy Kossuth 1849 júliusában (mivel még Pesten voltak, július első napjaiban) magához rendelte, s megbízta, hogy fontos okmányokat gyorsfutárként vigyen magával a szegedi polgármesterhez⁹³ és Erdélybe Bem tábornokhoz.

„Kossuth dolgozószobájából kijövet – szól az emlékezés – többen vártak reám a folyosón, mert tudta mindenki, hogy fontos megbízásaim vannak a kormányzótól. Kérdésekkel ostromoltak. Megmondtam a valót, hogy Szegedre és Erdélybe van küldetésem. Erdély hallatára Petőfi, aki szintén ott volt, hozzám fordult, és kért, hogy nem jöhetne-e velem, mert ő is Bemhez akar utazni. Ezer örömmel, kapva kaptam az ajánlaton. Petőfi tudatta velem, hogy Rózsa Sándor itt van Pesten, és ő nagy segítségünkre lehetne. Sándor – úgymond – mindig szolgálatkész, mert jó hazafi. Jött velünk szívesen.

Délután öt óraker kitűnő lovaink fölnyergelve, útra készen álltak. Együtt volt a kis csapat, számra vagy harmincan.

– Sándor bácsi, mikor leszünk Szegeden? – kérdeztük Rózsa Sándort.

– Ott leszünk, őrnagy uram, éjfélt tizenkét órára. Hanem azt mögmondom a tiszti uraknak előre, hogy jól mögülljék a nyergőt, vagy ha égy kis sár mög pocsolya vagy nád lösz az úton, hát nem köll aztán haragudni.

⁸⁹ A kaput: hosszú férfikabát; kaputos: ilyet viselő, hivatalnokféle, úriember; nemkaputos: a nép.

⁹⁰ Vö. Péter László: Követjelöltként Dorozsmán. = P. L.: Szőregi délutánok. Bp., 1994. 247–250.

⁹¹ A címe szerint is Szegedi Lap már júl. 20-án írta: „Petőfi terhes sebet kapott”. Ezt cáfolta a Honvéd 24-i száma. L. Petőfi napjai a magyar irodalomban. 1842–1849. Szerk. Endrődi Sándor. Bp., 1911. [Hasonmás kiadása 1972.] 536.

⁹² JGYÖM 7: 53.

⁹³ Az 1848-ban megválasztott Vadász Manóhoz [eredeti nevén Jäger Emmánuel] (1807–1883).

Rózsa Sándor magához szólította a vén Veszelka Imrét.

– Imre, kend fogja a csapatot vezetni. A betyárhajtó úton mögyünk. Úgy vezessön kend bennünket, hogy éjfél tizenkettőre Szegedön lögyünk. Mögértötte?

– Mög!

Ezzel megindult a csapat. A vihartól és fáradalomtól edzett lovainkon repültünk, mint a madár. Szédítő gyorsasággal száguldoztunk a nagy alföldi síkságban. Bizony, volt sár, pocsolya, nád bőven, de éjfél tizenkettőt ütött Szeged városházának torony-órája, amikor lovainkról leszálltunk.

Petőfivel fölsiettem a polgármester fölkeresésére. Megbízatomat átadtam, és Petőfit bemutatam. Petőfi azon kéressel fordult a polgármesterhez, hogy minekutána abban a szerencsés helyzetben van, hogy itt van Szegeden, nem mulaszthatja el azt a szent kötelességet – a szokatlan idő dacára –, hogy Szeged város nagy szülöttje, Dugonics András sírjához el ne záródokoljon, pedig minél előbb, mert utunk és parancsunk sürgősen Erdélybe siettet.

A felsővárosi minoriták templomtornyában éjfél után kettőt ütött az óra, midőn beléptünk a temetőbe. A sírásó elől, mi utána, a sír felé. A célnál voltunk. Petőfi nagy gonddal körüljárta a sírt, és elolvasta a föliratot.

– Tehát itt vagyunk – mondotta, és fővegét leemelte.

Villámlo tekintettel nézett széjjel a temetőben, és föltekintett az égre. Alakja megnyúlt, melle kidomborodott. Egész valója átszellemült. Azután esengő, szíveket átjáró hangon ekképp beszélt:

– A mélységből kiáltok fel hozzád, nagy Isten, én, a népszabadság dalnoka, tekints le árva nemzetemre, amely annyit szenvedett a múltban, jelenben. Irgalmazz, nagy Isten, árva nemzetemnek. Itt könyörgöm, a szent sírnál, amelynek lakója igaz szolgád volt. Gondolatban lerohanok a sírba, és megsókolom a hideg csontokat, mert ő, a nagy úttörő, a nagy apostol ott könyörög csillagos trónusodnál elárvult nemzete szent ügyeiért. Imádkozz értünk ott, te nagy ébren alvó. Nagy voltál, és nagy leszel mindaddig, míg magyar lesz!

Megbűvölve álltunk ott e rendkívüli jelenet hatása alatt. Még a rideg szívű futóbetyárok is törülgették könnyeiket, és keresztet hánytak magukra. Mintha csak a földi Istent hallották volna.

Zajtalanul távoztunk a temetőből. Lovaink már megabakolva, fölnyergelve készen álltak. Szívélyes búcsút vettünk a szegediektől, a Tápai-rétnél átúszattunk, és gyors irammal haladtunk Erdély kies bércei felé...”

Eddig tart az egykorú vallomás. Nyilván Juhász Gyulának volt igaza: költészet ez, nem történelem. Hatvány Lajos öt kötetbe gyűjtötte össze a Petőfi életére vonatkozó kortársi emlékezéseket. A most idézett nincs benne, de nem is ott a helye. Dienes András egészen más jellegű gyűjteményt adott át a nemzeti közvéleménynek: a Petőfiről szóló legendákét. Mert nemcsak a valóság, hanem a valóságnak a nép észjárása, vágyai szerint átköltött képe is jellemző mind a valóság mélyebb, bensőbb lényegének, mind a néplélek megismerésének szempontjából. Ez a szegedi Petőfi-legenda is ezt a Petőfi-portrét, „a legendák Petőfijének” arcképét gazdagítja érdekes, új színnel.

Máig eldöntetlen, legenda-e vagy valóság Petőfinek az a szegedi látogatása, amelyről Tömörkény István adott hírt.⁹⁴ Neki édesanyja mesélte. Már évekkel előbb, 1903-ban,

⁹⁴ Tömörkény István: Járt-e nálunk? = Petőfi almanach. Bp., 1909. 197–201.

amikor az akkoriban anyai nagypapjának, Ströbl Ignácnak bérletében működő Arany Oroszlán kávéház múltját idézte föl, elmondta az esetet. Idézem:

„Az öreg sarki háznak akkor kezdődtek a nagy napjai, mikor az országgyűlés negyvenkilencben Pestről ide jött. A sok képviselő nem talált magának helyet a városban, ahol a délebedet megehetné. Nem voltak arra alkalmas vendéglők, ennél fogva ide szorultak mind az Arany Oroszlánba. De itt sem férhettek. Nem volt annyi hely, amennyi kellett volna, mert hiszen a régi, törzsökös vendégeket sem lehetett kizuszkolni. Azonfölül pedig akkora konyha talán nincs is a világon, ahol annyi személynek egyszerre főzni lehetne. Abban a világban csak utas ember evett vendégfogadóban, más nemigen. Így a képviselők sem juthattak az Oroszlánban egyszerre ebédhez. Hanem három szakaszra oszolva táplálkoztak. Egy felekezet délben evett, a másik két óra tájon, a harmadik csapat úgy négy óra felé. Mert sem hely nem volt több, sem a konyha nem bírta egyszerre a főzés munkáját.

Forgalmas, zajos világ volt akkor a sarki házban, amikről annak idején az öregek sokat tudtak regélni. Némely részük elfelejtődött, más részük pedig inkább csak rege. Így például, hogy az ebédelő képviselők társaságában összeesett s elájult egyszer egy fiatal, kihajtott ingelejű, sugár férfi. Nagy ijedség és aggodalom történt a képviselők között. Az eszméletlen fiatal férfit sietve vitték ki a teremből a levegőre, azután az udvari lakás egyik szobájába, amely most is megvan. Ott a dívánra fektették, ahol csakhamar magához tért, s vizet kért.

– Vízet, vizet! – kiáltották a körülötte levők az udvarra, s édesanyám, mint tíz-tizenkét éves⁹⁵ lányka, sietve vitte a kért pohár vizet. Gyakran mesélte nekünk, gyerekeknek ezt a jelenetet, mert öreg korában is boldogságul és büszkeségül tartotta, hogy ő valaha, egyszer életében egy pohár vizet vihett *Petőfinek*. Mert annak tartották az elájult fiatal embert. Mi is úgy véltük, és szerfölött kedves volt ez a dolog, hogy íme, hát csakugyan, itt járt az öreg házban a Csillag, s bámuló tisztelettel néztük az ódon kis szobát, amelynek ablakai fölé öreg ákácok lombja borult: hogy hát, ha csak pár percre is, de itt járt emberalakjában az, akit mink már csak fellegebli, ragyogó trónuson tudunk elgondolni.

Később keresni kezdtem a dolog tényét, de nemigen akadtam rá, hogy Petőfi férfikorában ezen a tájon járt volna. Alighanem összetévesztették mással.⁹⁶

Dienes András a költő mezőberényi napjait (júl. 5.–18.) földérintve elfogadta Tömörkény édesanyjának tanúvallomását, s úgy ítélte meg, hogy Petőfi e napokban valóban járt a kormányzószékhelyen, Szegeden.⁹⁷

Magam – Tömörkénnyel, Juhász Gyulával – kételkedem ebben, s 1959-ben folytatott vitánk során Dienes András sem tudott meggyőzni az ellenkezőjéről.⁹⁸ A kérdés jelentőségét növeli, hogy tisztázása a költő utolsó napjainak hiteles rekonstrukcióját szolgálja.

Miért bizonyos, hogy Petőfi 1849. július 5. és 18. közt nem jött Mezőberényből Szegedre? Először: a kortársak, akik emlékezéseikben nem mulasztották el följegyezni

⁹⁵ Tömörkény rosszul emlékezett: Steingassner Józsefné Ströbl Mária 1826-ban született, ekkor tehát elmúlt 21 éves.

⁹⁶ Tömörkény István: Öreg sarki ház. = T. I.: Munkák és napok a Tisza partján. Bp., 1963. 287–288.

⁹⁷ Dienes András: A mezőberényi töredék. Kortárs, 1959. augusztus, 202.

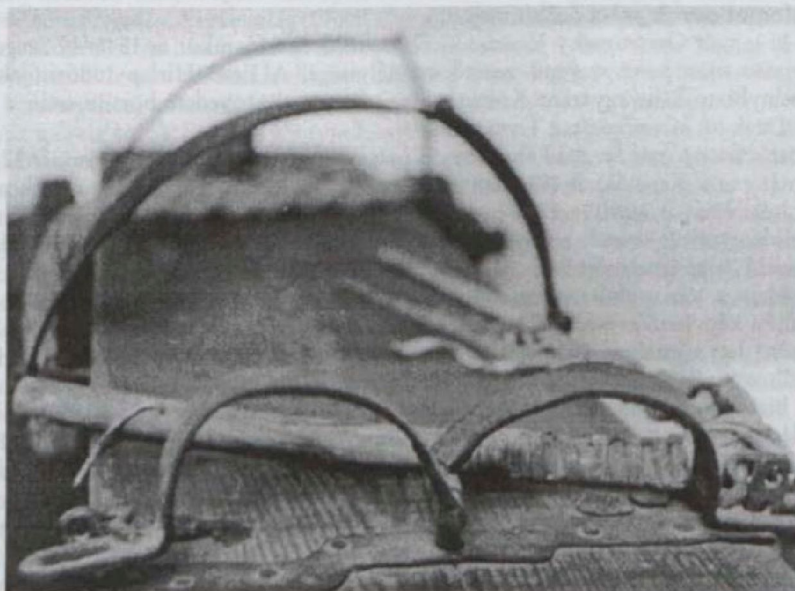
⁹⁸ Péter László: Petőfi Szegeden? = P. L. Szőregi délutánok, 241–243.

a költő utolsó napjairól beszámolva, hogy bekocsizott Gyulára, föltétlenül megemlégték volna, hogy Szegedre is elment, annál inkább, mert Szeged – ha valamit itt intézni akart a költő; tárgyalni valakivel, valakikkel, főként a kormánnyal ide menekült író és politikus barátaival – egyetlen nap alatt Mezőberényből aligha volt kocsival megjárható, hanem csak éjszakázással; a kétnapos út pedig bizonytalanként emlékezetesebb maradt volna a szállásadó berényi Petricséknek, más kortársainak, mint a gyulai egy napos beruccanások.

Másodszor, ha Petőfi ekkor itt járt volna, föltétlenül találkozott volna a parlament tagjaival, más neves politikusokkal, írókkal (Jókaival, Vörösmartyval, Táncsicssal, Pákh Alberttel, Kuthy Lajossal stb.), s elképzelhetetlen, hogy ezek közül később – Petőfi halálhírét véve – senki ne emlékezett volna a nem sokkal utóbb, pár hét múlva nagy jelentőségűvé váló szegedi „utolsó találkozásukra”.

Harmadszor: Juhász Gyula is, Móra Ferenc⁹⁹ is idézte a Szegedi Lap július 20-i cikkét, mely Petőfi megsebesüléséről közölt téves hírt. Elképzelhetetlen, hogy a szegedi újság ekkor említetlenül hagyta volna, hogy a költő pár napja még itt járt!

Nem, nem, Petőfi sohasem fordult meg Szegeden.

⁹⁹ Móra Ferenc: Petőfi-mozsák. – M. F.: i. m. 311–312.